

SAMVÆR OG BØRNS TRIVSEL

MAI HEIDE OTTOSEN

KØBENHAVN 2004
SOCIALFORSKNINGSINSTITUTTET
04:05

INDHOLD

FORORD	4
RESUME	6
SAMVÆR OG BØRNS TRIVSEL	10
Introduktion: Baggrund og formål	10
Undersøgelsens datagrundlag	12
Generelle udviklingstendenser og karakteristika ved skilsmissebørns situation	12
Børn i forskellige samværsordninger	17
Samværskonflikter	26
Samvær og børns trivsel	28
TABELLER	36
LITTERATUR	54

FORORD

Den foreliggende udredning, der er baseret på data fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse og resultater fra andre undersøgelser, belyser, hvilke samværsordninger børn bliver omfattet af efter familieopbrud, herunder også hvordan disse børn trives under forskellige sociale betingelser.

Undersøgelsen blev sat i gang på initiativ af tidligere justitsminister Frank Jensen, der i forbindelse med vedtagelsen af Børneloven i 2001 ønskede at få kortlagt samværsområdet. Udredningen skal ses i sammenhæng med og som et supplement til en anden delundersøgelse fra Socialforskningsinstituttet, der i 2004 er publiceret under titlen: Samvær til barnets bedste? Om regler og praksis på samværsområdet. Justitsministeriet har finansieret undersøgelsen.

Seniorforsker, ph.d. Mai Heide Ottosen er ansvarlig for gennemførelsen af udredningen og dens resultater.

Socialforskningsinstituttet, marts 2004

Jørgen Søndergaard

RESUME

Udredningens formål er at belyse, hvilke samværsordninger danske skilsmissebørn bliver omfattet af efter familiebrud, herunder også hvordan de trives under forskellige sociale betingelser. Det primære empiriske grundlag for udredningen er baseret på data fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse om børn, der blev født i 1995. Derudover inddrages også undersøgelsesresultater fra andre danske og udenlandske skilsmissestudier. De knap 5.000 børn, som indgår i den danske børneforløbsundersøgelse, var 7½ år ved den seneste dataindsamling i 2003, og på dette tidspunkt var det hver femte, der ikke levede sammen med begge biologiske forældre.

Samværsordninger blandt danske skilsmissebørn

Når man ser på kontakthypigheden til samværsforælderen, er det 21 % af de 7½-årige skilsmissebørn, der har hyppig, ugentlig kontakt. 48 % har samvær hver anden uge, 8 % ser den anden forælder sjældnere end hver anden uge, mens 10 % af børnene har ”andet samvær”. Det kan både dække over en meget udvidet samværsordning og en meget begrænset kontakt, herunder også samvær uden overnatning. Endelig har 13 % af børnene ikke længere kontakt til den anden forælder.

Som helhed har udviklingen omkring samværet bevæget sig i en opadgående retning set hen over de sidste 20-25 år. Andelen af børn med kontakt til samværsforælderen mindst hver anden uge er steget betydeligt og undersøgelsen tyder også på, at deleordninger er blevet mere udbredte end tidligere.

I hovedtræk ser samværet ud til at fungere godt for flertallet af de børn, som har normalt samvær hver anden uge og for stort set alle børn med hyppigt eller udvidet samvær. Det gælder også for børn i deleordninger, dvs. de børn, der tilbringer mindst en tredjedel af tiden hos samværsforælderen. Det overordnede mønster er, at forældrene har et udstrakt eller moderat samarbejde om barnet, og der er oftest

fælles forældremyndighed. Samarbejds klimaet er fordrageligt og uden væsentlige konflikter om samværet. Både børn og forældre er tilfredse med den måde, ordningen kører på. For især de børn, som er omfattet af en udvidet ordning, ser samværet ud til at blive administreret på en fleksibel måde, der giver børnene medindflydelse på tilrettelæggelsen. Den som regel korte geografiske afstand mellem forældrenes bopæle kan bidrage til at skabe fleksibilitet i hverdagen.

8 % af skilsmissebørnene har samvær sjældnere end hver anden uge og dertil kommer en gruppe af børn med ”andet” samvær, fx uden overnatning. Skønsmæssigt er samværet begrænset for omkring 13 % af børnene. Det begrænsede samvær kan i nogle tilfælde skyldes, at forældrene bor langt fra hinanden. I andre tilfælde, afspejlede undersøgelsen, kan det bero på, at det fortsatte forældreskab ikke fungerer helt ukompliceret. Blandt børn med begrænset samvær er der betydeligt sjældnere fælles forældremyndighed, og forældresamarbejdet er moderat eller begrænset og i nogle tilfælde helt ophørt (11 %). Dette modsvarer af, at samværsforælderen kun undtagelsesvist tager del i de daglige omsorgsfunktioner i forhold til barnet. I forhold til børn med mere samvær er der i denne kategori relativt mange både børn og forældre, som ikke er så tilfredse med, hvordan samværet fungerer, og navnlig bopælsforældrene giver udtryk for utilfredshed.

13 % af skilsmissebørnene har ikke (længere) kontakt med den anden forælder. Andelen af børn uden kontakt har stået rimeligt uændret gennem de sidste 20-25 år. Både denne og andre undersøgelser tyder på, at den væsentligste forklaring på, at børn ikke har samvær, er, at den anden forælder ikke håndhæver sin samværsret. Desuden spiller navnlig en belastet indbyrdes *relation mellem forældrene* forud for og omkring tidspunktet for samlivsophævelsen en rolle. Der er indikationer på, at der hyppigere har været sociale belastningsforhold i disse familier (vold og misbrug), som kan gøre det vanskeligt at få et fortsat forældreskab til at fungere tilfredsstillende.

Alt i alt vidner både denne og andre undersøgelser, som er gennemført om danske skilsmissebørns forhold, om, at der i praksis er en snæver sammenhæng mellem samværets omfang og forældrenes samarbejdsrelationer, herunder også om forældrene kommunikerer indbyrdes eller om relationen er præget af konflikter.

Samværskonflikter

For to tredjedele af skilsmissebørnene ser samværet ud til at fungere ukompliceret, mens der for den sidste tredjedel har været problemer omkring samværet. Det er imidlertid ikke alle forældrepar, der inddrager myndighederne, hvis der er konflikter. Alt i alt havde hvert fjerde barn været involveret i en samværs sag ved statsamtet, heraf var halvdelen såkaldte gengangere. Tendensen i undersøgelses materialet var, at der lidt eller noget hyppigere opstår konflikter om barnets samvær blandt

forældre, hvor der er tegn på social udsathed. Dette var tydeligst i de tilfælde, hvor der var tale om gengangersager. Forekomst af samværskonflikter kan også kobles sammen med visse årsager til forældrenes samlivsbrud. Samværsproblemer opstår hyppigere, hvis der i samlivet var sociale belastningsforhold som fx alkoholproblemer, misbrugsproblemer, eller psykisk henholdsvis fysisk vold. Alt i alt tyder disse forhold på, at samværskonflikters opståen i en del tilfælde må forstås i lyset af de problemer eller vanskeligheder, der har været, allerede inden parterne gik fra hinanden.

Trivslen blandt skilsmissebørn og børn i kernefamilier

Et stående spørgsmål i den familiepolitiske debat er, om skilsmissebørn trives som andre børn, eller om de eventuelt tager skade af, at forældrene går fra hinanden. Udredningen kaster lys over denne problemstilling ved at sammenstille, hvordan trivselsbilledet ser ud for børn i kernefamilier og skilsmisseg familier.

Når man skal vurdere trivslen, er det imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at skilsmissebørns materielle opvækstvilkår på en række områder afviger fra børns i intakte kernefamilier. Disse forhold har væsentlig betydning for børns trivsel og velfærd. Sammenlignet med andre børnefamilietyper befinder eneforsørgerfamilier sig nederst på velfærdstigen. Ud fra en statistisk gennemsnitsbetragtning er de socioøkonomiske rammer om skilsmissebørns opvækstvilkår hyppigere karakteriseret ved:

- Skilsmissebørn rekrutteres hyppigere fra familier med få socioøkonomiske ressourcer.
- Forældrene er hyppigere udsat eller marginaliseret i forhold til arbejdsmarkedet.
- Økonomien i skilsmissebørns familier er dårligere, og familierne oplever mere relativ armod.
- Flere gener som følge af en ringere boligstandard.
- Børn kan opleve tab af social kapital, som følge af at de flytter i forbindelse med samlivsbruddet.
- Øget forekomst af sociale problemtyper, der foranlediger kontakt med socialforvaltningen.

Ud fra de mål, der blev anvendt i undersøgelsen, konkluderes det, at det store flertal af de 7½-årige danske skilsmissebørn ser ud til at trives lige så godt som børn i kernefamilier, men at en lille gruppe børn fra opløste familier har flere vanskeligheder end deres jævnaldrende. Denne konklusion er i god overensstemmelse med hovedresultaterne fra den internationale forskning, der har belyst, om forældres samlivsophævelse har langtidseffekter for børns psykologiske trivsel og velfærd.

Den har tilsvarende vist, at det store flertal af børn tilpasser sig efter skilsmis-
sen. De internationale forskningsresultater har endvidere påpeget, at i et langsigtet
perspektiv er forældrekonflikter den faktor, der påvirker skilsmissebørn mest i ne-
gativ retning. Disse problemer er imidlertid ikke nødvendigvis en konsekvens af
skilsmis-
sen, men kan være til stede, allerede inden forældre går fra hinanden, og
derfor kan børn være bedre tjent med, at forældre går fra hinanden, hvis forholdet
er åbent konfliktfyldt.

Forældresamarbejde og børns trivsel

I lighed med de internationale forskningsresultater viser også børneforløbsunder-
søgelsen, at der ikke er nogle entydige og markante sammenhænge mellem samvæ-
rets omfang og børns trivsel. Tendensen går dog i retning af, at der hyppigst fore-
kommer trivselsvanskeligheder blandt de børn, hvor der er mindst eller intet sam-
vær. Man skal i denne forbindelse være opmærksom på, at en begrænset samværs-
ordning (eller ophørt kontakt) kan være et resultat af forældrekonflikter eller bero
på andre særlige forhold. Børn, der er omfattet af deleordninger, er ifølge bopæls-
forældrene dem, der er mest tilfredse med samværet.

I stedet for at fokusere på samværs hyppigheden er det mere givtigt at rette op-
mærksomheden mod de mere kvalitative aspekter ved det fortsatte forældreskab,
fx forældresamarbejdsrelationen. Børneforløbsundersøgelsen viste således, at der
er en sammenhæng mellem forældrenes vurdering af, hvordan samværet fungerede
og barnets trivsel eller tilfredshed. Når forældrene er utilfredse med samværet, og
der samtidigt er samværskonflikter, ser det ud til at påvirke børns trivsel negativt.
Analysen fandt også en sammenhæng mellem samværets fleksibilitet og børns triv-
sel. Hvis samværet i øvrigt fungerer problemfrit, og børnene selv er med til at be-
stemme, hvordan samværet skal foregå, er andelen af børn, der trives godt lige så
stor som blandt børn, der lever i kernefamilier, viste undersøgelsen.

Alt i alt er fundene fra børneforløbsundersøgelsen i god overensstemmelse med
resultaterne fra både de tidligere danske, og også andre udenlandske undersøgel-
ser, der har belyst spørgsmålet om, hvordan skilsmissebørn klarer sig. Andelen af
børn, der er uden trivselsvanskeligheder, og som er tilfredse med samværet, er
størst, når begge forældre er enige om, at samværet fungerer godt, når samværs-
forælderen tager del i de omsorgsfunktioner, der hører dagligdagen til, når barnet
har medindflydelse på organiseringen af samværet, og når der aldrig har været no-
gen væsentlige samværskonflikter. Disse observationer leder - som et samlet kom-
pleks - hen mod den forståelse, at børn ser ud til at befinde sig bedst, når samvæ-
ret foregår under rammer, der er fleksible, og som alle parter kan stå inde for.

SAMVÆR OG BØRNS TRIVSEL

Introduktion: Baggrund og formål

Baggrunden for denne udredning er, at tidligere justitsminister Frank Jensen, efter vedtagelsen af børneloven i 2001, besluttede at iværksætte en undersøgelse af samværsområdet, der skulle gennemføres af uafhængige forskere. Motivet udsprang af et ønske om at få klarlagt, hvordan udviklingen forløber, navnlig for barnet. Gennem de senere år har det familieretslige felt været præget af en række lovgivningsmæssige tiltag, som bevidst har haft til formål at forbedre fædres retsstilling i forhold til deres børn, herunder også tiltag, der kunne skabe bedre muligheder for, at den sociale relation kan opretholdes mellem børn og fædre, som ikke lever sammen. Debatten på det familieretspolitiske felt har afspejlet, at der har været delte meninger om denne udvikling. Nogle har været bekymrede for, om konsekvenserne af lovændringerne har ført til en for vidtgående retslig praksis, hvor fædres forbedrede retsstilling i realiteten har fundet sted på bekostning af hensynet til barnets bedste. Problemstillingen har især været aktuel i de tilfælde, hvor forældrene er uenige om, hvordan det fortsatte forældreskab skal udformes og henvender sig til myndighederne for at få afgjort konflikten. Spørgsmålet er, om statsamtens praksis er blevet for vidtgående, såvel når det gælder fastsættelse af samværets omfang som i forhold til den gruppe af forældre, der får tildelt normalt eller udvidet samvær? Eller om der, som nogle organisationer omvendt hævder, slet ikke er samvær nok?

At belyse om praksis på samværsområdet er blevet for vidtgående eller faktisk er passende rummer flere aspekter. Dels kan det undersøges, hvordan praksis er udformet i forhold til de retspolitiske intentioner, der lå bag formuleringen og vedtagelsen af reglerne på samværsområdet, herunder også i forhold til, hvad man i almindelighed anser for at være rimelige hensyn til barnets tarv. Dels kan det belyses, om børn faktisk trives med eller tager skade af at være underlagt de rammer, som foreskrives med den gældende praksis på samværsområdet.

Af forskningsmetodiske grunde blev samværsundersøgelsen opdelt i to dele. Den første og mest omfattende undersøgelsesdel satte fokus på systemsiden. Her var det overordnede formål at tilvejebringe indsigt i og forståelse af de rationaler, som myndighederne, dvs. statsamtet og Civilretsdirektoratet, lagde til grund for afgørelse af samværsager, og herunder især hvilke forståelser, der blev produceret om ”barnets bedste” gennem disse afgørelser. Undersøgelsen kunne dermed bidrage til at belyse, hvordan de retspolitiske intentioner blev fortolket i den administrative praksis. Det primære empiriske grundlag for undersøgelsen var en sociologisk analyse af 75 tilfældigt udvalgte komplicerede samværsager, som havde været behandlet i statsamtet og Civilretsdirektoratet. Undersøgelsen blev i 2004 afrapporteret under titlen: ”Samvær til barnets bedste? Om regler og praksis på samværsområdet”(Heide Ottosen, 2004).

Undersøgelsens anden og mindre omfattende del, som afrapporteres med denne udredning, fokuserer på aktørsiden, dvs. på de børn, som bliver omfattet af samvær under forskellige sociale betingelser. Udredningens formål er at tilvejebringe et overblik over, hvilke samværsordninger danske skilsmissebørn bliver omfattet af, og herunder belyses det også, hvilke konsekvenser samværet ser ud til at have for de berørte børn. Udredningen sætter dermed ikke kun fokus på det mindretal af skilsmissebørn, der bliver involveret i en samværskonflikt ved statsamtet, men anlægger et bredere perspektiv. Det primære empiriske grundlag for udredningen er baseret på statistiske opgørelser fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse, der omfatter ca. 5.000 danske børn, som blev født i 1995. Der er især anvendt oplysninger, som blev indhentet fra den seneste dataindsamling i 2003, hvor børnene var ca. 7½ år gamle.

Som afsæt for gennemgangen af, hvordan samværet tager sig ud for danske skilsmissebørn i 7½ års alderen giver udredningen indledningsvist en kort beskrivelse af, hvordan udviklingen omkring samvær mv. er forløbet de sidste 20-25 år. Endvidere opridses en række generelle karakteristika, der knytter sig til skilsmissebørns opvækstvilkår. Herefter følger en beskrivelse af, hvordan det fortsatte forældreskab ser ud til at være organiseret for børn med forskellige samværsordninger. Der sættes i forlængelse heraf særligt fokus på den del af børnene, som bliver involveret i samværskonflikter. I udredningens afsluttende del præsenteres fund fra såvel børneforløbsundersøgelsen som andre undersøgelser, der belyser, under hvilke vilkår skilsmissebørn trives mere eller mindre godt.

Undersøgelsens datagrundlag

Som nævnt tager gennemgangen nedenfor udgangspunkt i data fra Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse. I undersøgelsen indgår omkring 5.000 danske børn, som blev født i efteråret 1995. Intensionen er, at disse børn skal følges gennem hele deres opvækst. På nuværende tidspunkt er der gennemført tre interviewrunder. Den første fandt sted i 1996, da børnene var fire måneder gamle. På dette tidspunkt boede 96 % af børnene i en kernefamilie, mens 4 % var født af enlige mødre. En del af de enlige mødre havde dog levet sammen med faderen, før barnet blev født. Den anden interviewrunde fandt sted, da børnene i 1999 var 3½ år; på dette tidspunkt var det 10 %, der ikke levede sammen med begge forældre. I 2003, hvor børnene var 7½ år og de fleste gik i første klasse, blev familierne interviewet for tredje gang, og andelen af børn, der havde oplevet forældrebrud, var nu fordoblet og udgjorde dermed 20 % af undersøgelsens population. I de hidtidige dataindsamlingsrunder er det mødrene (eller bopælsforældrene), der er blevet interviewet af Socialforskningsinstituttets interviewkorps, mens fædrene i forbindelse med to af dataindsamlingerne selv har udfyldt et spørgeskema.

En prospektiv forløbsundersøgelse er på mange måder et unikt datamateriale også i relation til belysning af skilsmissebefolkningens adfærd, bl.a. fordi den kan bidrage til at kaste lys over familiernes forhold, allerede inden de går fra hinanden. I den foreliggende gennemgang tages der overvejende udgangspunkt i, hvordan situationen tegnede sig for de nu 7½-årige børn, der havde oplevet forældrebrud. Gennemgangen er beskrivende og præsenterer en række sammenhænge mellem børns samvær, deres trivsel og det fortsatte forældreskab, mens den afstår fra at opstille forklaringsmodeller på grundlag af mere avancerede statistiske analyser. Der refereres i stedet til tidligere, mere indgående gennemførte analyser fra de forrige dataindsamlinger, ligesom de præsenterede fund sættes i perspektiv til andre danske undersøgelser og til internationale forskningsresultater om tilsvarende problemstillinger.

Når der nedenfor bliver refereret til skilsmissebørn, omfatter det både børn af tidligere gifte og samlevende forældre.

Generelle udviklingstendenser og karakteristika ved skilsmissebørns situation

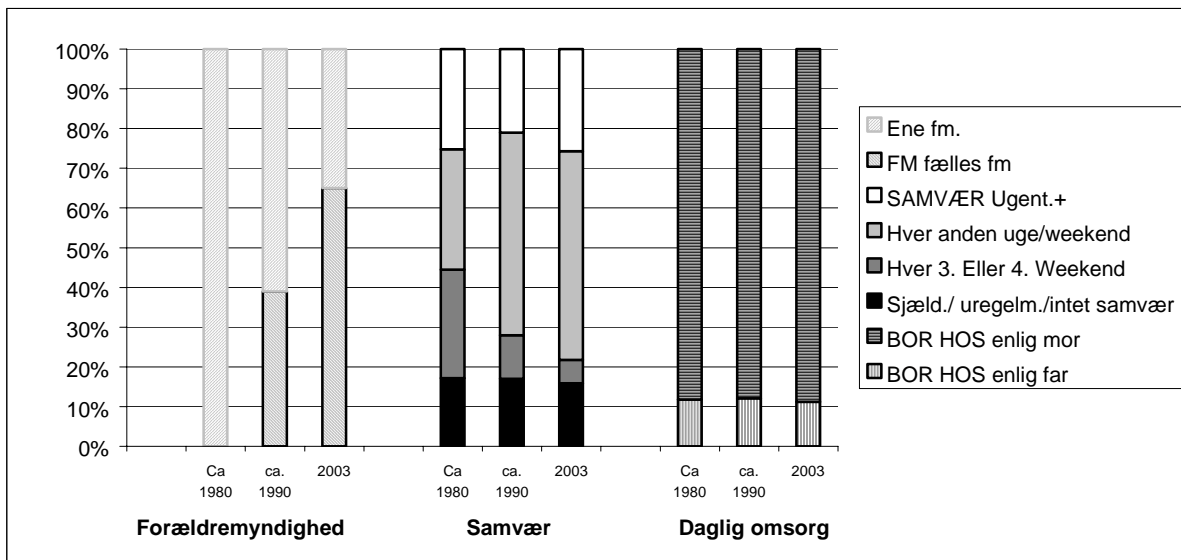
Udviklingen over tid

Information om, hvordan det fortsatte forældreskab bliver organiseret for danske skilsmissebørn, bliver ikke registreret i de offentlige statistikker. Der findes derfor ingen fuldstændige og helt sammenlignelige opgørelser, som kan belyse,

hvordan udviklingen er forløbet over tid med hensyn til, hvilke familietyper børnene bor i efter forældrenes samlivsbrud, hvordan forældremyndigheden bliver fordelt, og hvilke samværsordninger børnene omfattes af. Man kan dog tilvejebringe et tilnærmelsesvist billede af, hvordan udviklingen er forløbet gennem de sidste 20-25 år ved at sammenstille oplysninger fra bl.a. flere specialundersøgelser, der blev gennemført i henholdsvis 1981, 1993 og 2003,¹ jf. figur 1.

Figur 1

Udviklingen i samvær mv. 1980-2003.

Siden 1986 har det været muligt at få eller bibeholde fælles forældremyndighed for forældre, der ikke var eller ophørte med at være gift. Ordningen, der oprindeligt var tænkt som et tilbud til ugifte forældre, der ønskede at samarbejde om barnet, havde i en årrække karakter af at være et positivt tilvalg. Men navnlig i kølvandet på ændringen af børneloven i 2001, hvor den såkaldte *samlivs-pater-est-regel* blev indført, har den fælles forældremyndighed fået et mere automatisk præg, idet den bl.a. fortsætter efter samlivsbruddet, med mindre den ene eller begge forældre anmoder om at få den ophævet. Den har dermed i højere grad fået karakter af at være et negativt fravalg. Samtidig har ordningen et symbolsk snarere end et substantielt ind-

¹ For perioden omkring 1980 er der taget udgangspunkt i Koch-Nielsen (1983) og Koch Nielsen & Transgaard (1987). For perioden omkring 1990 er udgangspunktet data fra Heide Ottosen (1995; 1997). For perioden 2003 er der, for så vidt angår forældremyndighed og samvær, taget udgangspunkt i SFT's børneforløbsundersøgelse, 3. dataindsamling, 2003 (7½-årige børn). Ud fra hensynet om at skabe et konsistent sammenligningsgrundlag til de ældre undersøgelser, er der til opgørelsen taget udgangspunkt i børn, der havde oplevet samlivsbrud inden for de sidste tre år. Til belysning af spørgsmålet om, hvem der har den daglige omsorg, er oplysningerne indhentet i Danmarks Statistik (statistikbanken). Opgørelsen omfatter alle 0-17-årige børn, der lever hos eneforsørgere.

hold, da den reelle beslutningskompetence over barnets forhold i hverdagen ligger hos den forælder, som barnet bor hos til daglig. Set over tid afspejler opgørelserne, at den fælles forældremyndighed gradvist har vundet i popularitet. Mens det i midten af 1980'erne var ca. 4 ud af 10 skilsmissebørn, der var omfattet af fælles forældremyndighed, var det i 2003 2/3 af børnene, der havde oplevet familieopbrud, som var omfattet af ordningen. De tidligere undersøgelser har vist, at det især var børn af forældre, som havde været gift, der fik fælles forældremyndighed (Heide Ottosen, 1995), men i dag er de tidligere store forskelle mellem gifte og samlevende forældrepar næsten udlignet.²

Når det drejer sig om kontakten med samværsforælderen, er der gennem perioden sket en betydelig udvikling i retning mod øget samvær. Mens det i begyndelsen af 1980'erne ikke var usædvanligt, at børn havde samvær hver tredje eller fjerde uge, øgedes andele af børn, der havde samvær hver anden uge i perioden frem mod 1990. De senere år er andelen af børn, der ser samværsforælderen mindst en gang om ugen eller som er omfattet af deleordninger blevet større. En undersøgelse om børn, der havde oplevet samlivsbrud i sidste halvdel af 1980'erne og starten af 1990'erne viste, at det var 4 % af børnene, der tilbragte mindst en tredjedel af tiden hos samværsforælderen (Heide Ottosen, 1995; 1997). Den tilsvarende andel var omkring 20 % for de 7½-årige børn i 2003. Alt i alt må man derfor konstatere, at skilsmissebørn har fået mere samvær gennem de sidste 20-25 år. Hvis man med udgangspunkt i figur 1 sætter fokus på andelen af børn, der har kontakt med samværsforælderen mindst hver anden uge, så var den 55 % omkring 1980, 72 % omkring 1990 og oppe på 79 % i 2003. Andelen af børn, der har meget lidt eller slet ingen kontakt med samværsforælderen, står dog ret uændret gennem hele perioden, jf. nedenfor.

Et sammenligneligt indtryk af, hvordan udviklingen i samme tidsperiode er forløbet med hensyn til, hos hvem af forældrene børnene bor, kan man få fra Danmarks Statistiks opgørelser over børn i familier med eneforsørgere. De viser, at omkring hvert 10. barn bor sammen med deres far, mens det store flertal bor hos moderen. Dette niveau har været nogenlunde stabilt gennem hele perioden, om end andelen af børn, der har registreret bopælsadresse hos faderen er faldet lidt, fra 12 til 11 % gennem de sidste ca. 10 år. Den mest indlysende forklaring på dette er sandsynligvis, at flere børn i dag er omfattet af udvidede samværsordninger, herunder også ordninger, der indebærer, at de i praksis bor omtrent lige meget hos begge forældre. Undersøgelser har vist, at fordelingen af børnene ved samlivsbruddet i langt de fleste tilfælde sker efter fælles overenskomst, og at begge forældreparter oftest er tilfredse med denne ordning (Heide Ottosen, 1999b).

² I perioden omkring 1990 havde 20% af tidligere samlevende og 46% af tidligere gifte fælles forældremyndighed. I 2003 var de tilsvarende andele 61 henholdsvis 68%.

Den materielle ramme om skilsmissebørns samvær og det fortsatte forældreskab

Som nævnt giver Socialforskningsinstituttets børneforløbsundersøgelse mulighed for at belyse, hvordan skilsmisefamiliernes levevilkår og omstændighederne ved familielivet tog sig ud, allerede før forældrene gik hver til sit. Analyser af de *historiske data* fra 1996, hvor børnene var 4 måneder gamle, viste (jf. Heide Ottosen, 2000 samt tabel 1), at der er knyttet sociale selektionsprocesser til skilsmisser og samlivsbrud. De børn, der oplevede familieopbrud, hidrørte således tre gange så hyppigt som børn, der forblev i kernefamilier, fra hjem, hvor ingen af forældrene havde gennemført en erhvervsuddannelse, dvs. blev rekrutteret fra den såkaldte uddannelsesmæssige restgruppe. Tilsvarende var andelen af forældre, der dengang var arbejdsløse eller marginaliserede fra arbejdsmarkedet to eller gange så stor, (selv om tallene er små). De socioøkonomiske forskelle mellem de intakte kernefamilier og de familier, der senere blev opløst, var især tydelig for den del af børnepopulationen, der oplevede forældrebrud i en tidlig alder, dvs. var under 3½ år.³ For de børn, der oplevede forældrebrud på et senere tidspunkt i barndommen (dvs. 3½-7-års alderen), kunne der - med de intakte kernefamilier som sammenligningsgrundlag - iagttages en svag, men ikke-signifikant tendens til, at de sociale forskelle udjævnedes sig lidt.

Sætter man fokus på de socioøkonomiske forhold i familierne *efter samlivsbruddet*, viste analyser gennemført på baggrund af 1999-dataindsamlingen for det første, at de generelt færre uddannelsesressourcer afspejlede sig ved, at forældrene til børnene fra de nu brudte familier befandt sig på et lavere trin i det sociale/beskæftigelsesmæssige hierarki end forældre til børn i kernefamilier, ligesom de hyppigere var ramt af arbejdsløshed.

For det andet led eneforsørgere større økonomiske afsavn, de vurderede hyppigere deres økonomi som dårlig, og de rapporterede hyppigere om boliggener; gener, som er knyttet til en ringe boligstandard, og som kan have en negativ betydning for børns sundhedsmæssige trivsel⁴ (Heide Ottosen, 2000). Data fra 2003-indsamlingen afspejlede tilsvarende, at forældre i eneforsørgerfamilier er socioøkonomisk mere udsatte, idet de fem gange så hyppigt som i kernefamilierne modtog kontanthjælp og betydeligt hyppigere vurderede, at deres økonomi var dårlig. At samlivsbrud indebærer tab af økonomisk kapital, er da således også et gennemgående fund i mange udenlandske skilsmissestudier om børns velfærd (jf. Amato,

³ Dvs. som havde oplevet forældrebrud ved dataindsamlingen i 1999 (jf. Heide Ottosen, 2000).

⁴ For en detaljeret gennemgang henvises af de socioøkonomiske forhold henvises til Heide Ottosen (2000), der analyserer på grundlag af børneforløbsundersøgelsens anden dataindsamling fra 1999.

1993; Amato & Gilbret, 1999). Omfanget af dette tab varierer naturligvis afhængigt af, hvilket velfærdsstatsligt regime, familierne befinder sig i. Et nyere norsk studie om skilsmisssens konsekvenser for børn (Moxnes, 1999) viste, at det var et flertal (78 %) af skilsmisseforældre, der oplevede, at deres økonomi var blevet forringet som følge af samlivsbruddet.

For det tredje viste børneforløbsundersøgelsen, at forældre til børn fra brudte familier dobbelt så hyppigt havde været i kontakt med socialforvaltningen omkring forskellige sociale problemtyper, herunder bl.a. problemer forældrene imellem (jf. tabel 1).

Udover de færre socioøkonomiske ressourcer i de opløste familier, kan samlivsbrud for det fjerde også indebære tab af social kapital, hvis barnet flytter væk fra lokalmiljøet og de vante omgivelser, fordi bopælsforælderen ikke har råd til at overtage den fælles bolig eller blive i det lokale boligområde (jf. Moxnes, 1999). Børneforløbsundersøgelsen rummede ingen direkte oplysninger om skilsmissebefolkningens flyttemønstre, men ud fra fund i tidligere danske undersøgelser (Koch Nielsen, 1983; Heide Ottosen, 1997) skønnes det at være over halvdelen af skilsmissebørnene, der flytter fra barndomshjemmet som direkte konsekvens af samlivsbruddet. Om det også indebærer et opbrud fra lokalmiljøet, er imidlertid uvist.

Tidligere analyser af data såvel fra børneforløbsundersøgelsen (Heide Ottosen, 2000) som andre undersøgelser (fx Heide Ottosen, 1997, 1999a) har vist, at der også inden for skilsmissepopulationen har kunnet iagttages en socioøkonomisk betinget differentiering i måden at udforme det fortsatte forældreskab på. Der har således kunnet konstateres en polariseringstendens, idet de socioøkonomisk mest ressourcestærke forældre, og navnlig fædrene, oftere end andre havde et udstrakt samarbejde og samvær om børnene. Omvendt var tendensen, at det var de socialt svagt stillede fædre, der både juridisk og socialt mistede adgangen til børnene. Også i data fra 2003 var der tegn på, at der blandt de børn, som havde meget samvær, fandtes flere økonomiske ressourcer end der, hvor samværet var begrænset eller ophørt.

Opsummerende er de socioøkonomiske rammer om skilsmissebørns opvækstvilkår således hyppigere karakteriseret ved:

- Skilsmissebørn rekrutteres hyppigere fra familier med få socioøkonomiske ressourcer.
- Forældrene er hyppigere udsat eller marginaliseret i forhold til arbejdsmarkedet.
- Økonomien i skilsmissebørns familier er dårligere, familierne har flere afsavn af økonomiske grunde og oplever mere relativ armod.

- Der er flere gener som følge af en ringere boligstandard.
- Børn kan opleve tab af social kapital, som følge af at de flytter i forbindelse med samlivsbruddet.
- Der er øget forekomst af sociale problemtyper, der foranlediger kontakt med socialforvaltningen.

Den efterfølgende beskrivelse af, hvordan forældreskabet forvaltes efter samlivsbruddet, herunder også forekomsten af eventuelle konflikter mellem forældrene og trivselsproblemer hos børnene, skal aflæses og forstås i lyset af en materiel kontekst, der i nogle tilfælde afviger fra det opvækstmiljø, som børn i intakte kernefamilier er indlejret i. I sammenligning med andre familietyper med børn⁵ befinder eneforsørgerfamilier sig nederst på velfærdstigen. Samtidig bør det naturligvis understreges, at de ovenfor beskrevne træk og karakteristika er udtryk for en statistisk gennemsnitsbetragtning. Enlige forsørgere er en sammensat socioøkonomisk gruppering, som også omfatter forældre med videregående uddannelse og fast tilknytning til arbejdsmarkedet (Siim, 1997; Larsen & Sørensen, 1994). På den anden side er der altså også en gruppering, som er hårdt økonomisk trængt.

Børn i forskellige samværsordninger

Indikatorer til beskrivelse af samværsordninger

Hvilke snit og indikatorer er mest velegnede til at belyse, hvordan samværet tager sig ud og fungerer for forskellige grupper af skilsmissebørn? Skal man tage udgangspunkt i, hvordan forældresamarbejdet fungerer, i den følelsesmæssige relation mellem barnet og samværsforælderen, i samværsforælderen sociale forældrepraksis, eller i samværshyppigheden? I en del undersøgelser om skilsmissebørns opvækstvilkår er kontakthyppigheden mellem barnet og samværsforælderen blevet anvendt som indikator for at belyse, hvordan forældreskabet organiseres efter samlivsbruddet. Kontakthyppighed er en håndterlig kategori, men som en kvantitativ målestok fortæller den ingenting om kvaliteten ved relationen mellem barnet og samværsforælderen. I redegørelsen har vi trods dette forbehold alligevel valgt at lade den kvantitative målestok være udgangspunkt for beskrivelsen af forskellige samværsordninger. Det er bl.a. gjort af hensyn til sammenligneligheden med andre undersøgelser. Men det er samtidig vurderingen, at den i sig selv kun fungerer som en grov eller rå indikator for et samlet kompleks, og derfor inddrages i beskrivelsen også flere af de andre ovennævnte og mere kvalitative informationstyper.

⁵ Heide Ottosen, 2000, kapitel 5: Der blev sammenlignet med familier gifte henholdsvis samlevende forældre, samt sammenbragte familier.

Sætter man fokus på, hvordan billedet så ud for de 7½-årige skilsmissebørn fra børneforløbsundersøgelsen i 2003, jf. tabel 2, var det 21 %, der havde kontakt med samværsforælderen mindst en gang om ugen; 48 % havde samvær hver anden uge/weekend, evt. suppleret med et hverdagsamvær i den modsatte uge. 8 % havde en mere begrænset samværsordning hver 3. eller 4. uge eller endnu sjældnere. Hver 10. af de interviewede forældre angav, at barnet var omfattet af en anden type samvær. Analyserne viste, at "andet samvær" både dækkede over børn med meget udvidede ordninger (deleordninger), men også tilfælde, hvor samværet var reduceret eller var uden overnatning. Der er grund til at antage, at en del af de komplicerede samværskonflikter, hvor myndighederne træffer afgørelser om fx overvågningsordninger, skjuler sig i denne kategori. Endelig var der 13 % af børnene, som slet ikke havde nogen kontakt med den anden forælder.

Børn med samvær hver 2. uge

Omkring halvdelen af de interviewede forældre til de 7½-årige skilsmissebørn angav, at barnets besøg hos samværsforælderen fandt sted hver anden uge samt evt. en hverdag i den modsatte uge. Denne måde at organisere samværet, som falder inden for rammer af det, der sædvanligvis kaldes *normalt samvær*, indebar for mange børn, at de overnattede hos samværsforælderen 4-6 gange om måneden. Men undersøgelsen viste, at der også var en ganske stor andel (40 %), som tilbragte flere nætter i samværsforælderen hjem; af disse havde halvdelen overnattet hos faderen mindst 10 nætter den foregående måned. Grænserne mellem en normal og en udvidet samværsordning ser således ud til at være flydende.

De karakteristika, der knytter sig børn med samvær hver anden uge, ligner på de fleste måder det billede, der tegner sig, når man mere generelt ser på hele populationen af skilsmissebørn. Opgørelserne fra børneforløbsundersøgelsen viste således (jf. tabel 2), at organiseringen af det fortsatte forældreskab for børn med denne samværsordning ikke kan samles på en enkel formel, men at der var tale om et differentieret mønster. Ud fra det billede, der tegnedes via undersøgelsen, så det på den ene side ud til, at det fortsatte forældreskab blev organiseret og fungerede gnidningsfrit for flertallet af børnene. Det var således omkring 2/3 af børnene, der var omfattet af fælles forældremyndighed (61 %), som havde forældre, der beskrev det indbyrdes samarbejdsklima rimeligt og fordrageligt (66 %), og aldrig havde haft væsentlige konflikter om samværet (65 %). Ud fra de indikatorer som undersøgelsen anvendte for at belyse forældresamarbejdet⁶ og samværsforælderenes fakti-

⁶ Der blev konstrueret et indeks på baggrund af oplysninger om, hvorvidt forældrene snakkede om barnets generelle trivsel, om at finde fælles fodslag i opdragelsen, om støtte til barnet, hvis der var problemer og om oplevelser fra barnets hverdag.

ske involvering i praktiske forældreopgaver⁷ var det en tilsvarende andel, der havde et udstrakt eller moderat samarbejde om børnene. Flertallet af de interviewede forældre - knap 8 ud af 10 - vurderede, at såvel begge forældreparter som barnet var tilfredse med den måde, hvorpå samværet fungerede.

På den anden side afspejlede undersøgelsen også, at samværet ikke i alle tilfælde fungerede helt uden vanskeligheder. Blandt den sidste tredjedel blev forældresamarbejdsrelationen beskrevet i mere beherskede termer som neutralt og forretningsmæssigt (22 %) og virkede i praksis også mere begrænset eller moderat. Der blev rapporteret om, at der havde været samværsproblemer, som i en del tilfælde havde ført til sager ved statsamtet. Blandt dem, der havde været i statsamtet, var den aktuelle samværsordning fastsat af statsamtet i knap halvdelen af tilfældene, og der var i undersøgelsesmaterialet dertil indikationer på, at en mindre andel havde en samværs sag kørende på undersøgelsestidspunktet.

På undersøgelsestidspunktet i 2003 boede det store flertal af forældrene inden for en overkommelig geografisk afstand af hinanden. Halvdelen af samværsforældrene og 1/3 af bopælsforældre havde fået en ny partner, og når dette var tilfældet, var det ikke usædvanligt, at den stedforælder, som barnet boede sammen med, blev betragtet som en ny forælder til barnet.

Børn med hyppig kontakt og deleordninger (udvidet samvær)

Hvert femte barn i børneforløbsundersøgelsen havde i 7½ års alderen samvær en gang om ugen eller hyppigere, og det indebar for over halvdelen, at de overnattede hos samværsforælderen mindst 7 nætter om måneden. Sammenlignet med det sammensatte indtryk, der dannede sig af situationen for børn med normalt samvær, forekom billedet at være mere entydigt for de børn, der havde megen kontakt med samværsforælderen. Det var således gennemgående træk, at der var fælles forældremyndighed (75 %), at samarbejds klimaet mellem forældrene var fordrageligt (80 %), og samarbejdet i praksis var relativt omfattende. Der havde sjældent været problemer med samværet, og et stort flertal af bopælsforældrene angav, at de selv, samværsforælderen og barnet var helt tilfredse med den måde, hvorpå samværet fungerede. Meget få - under 10 % - gav udtryk for utilfredshed. Undersøgelsen tydede endvidere på, at det var i denne gruppering, at samværet blev administreret mest fleksibelt for barnet, idet omkring halvdelen af børnene havde indflydelse på, hvornår og hvordan samværet skulle foregå. En sådan fleksibilitet blev bl.a. muliggjort af, at forældrene i de fleste tilfælde boede meget tæt på hinanden. Det var meget få børn med udvidet samvær, der havde mere end ½ times transporttid mellem forældrenes bopæle (5 %).

⁷ Dvs. om samværsforælderen passede barnet, når det var sygt på arbejdsdage, tog fri fra arbejde for at bringe barnet til læge eller hentede sygt barn i skolen/SFO'en, eller deltog i forældremøder.

Tidligere gennemførte analyser fra både børneforløbs- og andre undersøgelser (Heide Ottosen, 2000; 1997) har vist, at forældre, der etablerer et udstrakt samarbejde og samvær om barnet efter skilsmissen, oftere end andre har haft ”tykke” familieband. Forældrene har ofte levet sammen i en årrække, og samlivsbruddet finder sted på et - relativt set - sent tidspunkt i barnets liv. Allerede på opløsnings-tidspunktet hersker der udbredt konsensus om, at det fortsatte forældreskab skal videreføres. Disse træk genfandt også i opgørelserne til denne undersøgelse, som tillige viste, at der i denne gruppering betydeligt sjældnere end i andre skilsmissefamilier lå socialt belastende forhold til grund for samlivsophævelsen. Et flertal af de interviewede forældre angav, at årsagen til samlivsbruddet var, at parterne var vokset fra hinanden: Et internt parforholdsanliggende, kan man sige, som ikke nødvendigvis anfægter forældreskabet. Denne gruppering af forældre syntes med andre ord og i videre udstrækning end andre at have forudsætninger for at realisere et fortsat forældreskab om barnet. Det var endvidere karakteristisk for de børn, som havde hyppigt samvær, at forældrene sjældnere end andre havde etableret sig i nye parforhold. Det gjaldt kun for hver fjerde bopælsforælder og hver tredje samværsforælder. Også dette bidrager til, at et forældreskab, der konstitueres ved ”blodsbandene”, kan videreføres, selv om forældrene bor i hvert deres hushold.⁸ I de tilfælde, hvor der var en stedforælder i barnets primære hushold, havde denne oftest status som en ”voksen ven”, og indgik ikke i forælderrolle i forhold til barnet.

Til undersøgelsen blev der endvidere sat særlig fokus på de børn, som var omfattet af en *deleordning*, dvs. som tilbragte mindst 1/3 af tiden i samværsforældrens hjem. Undersøgelsen viste, at det ud fra denne definition var hvert femte af de 7½-årige børn, der var omfattet af en sådan ordning. Kategorien ”børn med deleordninger” er ikke helt sammenfaldende med kategorien af børn, som har hyppigt/ugentligt samvær, men går på tværs af opgørelsen om kontakthyppighed: 1/3 af børnene med deleordninger var rekrutteret fra grupperingen, som havde ugentlig kontakt med samværsforælderen ugentligt, halvdelen fra gruppen, som så samværsforælderen hver anden uge og 15 % fra kategorien ”andet samvær”.

Ud fra de indikatorer, som undersøgelsen anvendte, mindede forholdene hos de såkaldte delebørn som helhed om det mønster, der kunne iagttages hos børnene med ugentligt samvær, dvs. som en måde at forvalte det fortsatte forældreskab på, hvor begge biologiske forældre har en central placering i barnets dagligdag. Alligevel pegede undersøgelsesmaterialet også i retning af, at der var nogle mindre

⁸ I min afhandling om børn i sammenbragte familier (Heide Ottosen, 1997) fandt jeg, at der var betydelige variationer blandt forældre og børn mht., hvilken betydning den kulturelle forestilling om blodsbandene tillægges. I nogle familier var forældreskabet tæt knyttet til det biologiske princip. Flertallet knyttede det imidlertid også sammen med et socialt princip. Mange af de sammenbragte børn havde derfor tre forældre (”dobbelt-op”-familier) eller fik en ny forælder, hvis kontakten til den anden biologiske forælder ophørte (”erstatnings”-familier)

forskelle. For det første var der en svag tendens til, at samarbejdsrelationen mellem forældrene og tilfredsheden med den måde hvorpå samværet fungerede, ikke blev beskrevet i helt så uforbeholdne positive vendinger, som i de tilfælde, hvor børnene havde hyppig/ugentligt kontakt med samværsforælderen. Det var dog meget få forældre og børn, som var utilfredse. Bedømt ud fra børnenes mulighed for at have indflydelse på samværets tilrettelæggelse, fungerede det heller ikke helt så fleksibelt. For det andet tydede undersøgelsesmaterialet på, når man bredt sammenlignede med vilkårene for de øvrige skilsmissebørn, at det var den socio-økonomisk og på andre måder mest ressourcestærke del af skilsmissebefolkningen, der praktiserede deleordninger. Dette fund svarer til resultaterne fra tidligere undersøgelser (Heide Ottosen, 1997)

Børn med sjældent og begrænset samvær

8 % af de 7½-årige børn var omfattet af en samværsordning, der indebar, at de havde relativt sjælden kontakt med den anden forælder, dvs. kontakt hver tredje uge eller sjældnere. Dertil kom yderligere, at en del af de børn, der havde ”andet samvær” tilsyneladende også var omfattet af en ordning med reduceret kontakt. Skønmæssigt er det omkring 13 % af skilsmissebørnene, der har begrænset samvær. For næsten halvdelen af børnene foregik samværet uden overnatning hos den anden forælder.

Undersøgelsesmaterialet tydede på, at der er to væsentlige årsager til, at samværet får en begrænset udformning. I overensstemmelse med tidligere undersøgelser på området, viste også dette datamateriale, at den geografiske afstand kan være en væsentlig forklaring. Målt i transporttid boede en betydelig del af samværsforældrene, ca. hver tredje, i en afstand, hvor der var mindst 1½ time mellem forældrenes hjem. En anden væsentlig forklaring, på at der ikke var så meget samvær, kan være, jf. ovenfor, at samarbejdsrelationen mellem forældrene ikke fungerede godt, eller at der var eller havde været konflikter om samværet. Dette så ud til at gøre sig gældende for ca. halvdelen af børnene med begrænset samvær.

Undersøgelsesmaterialet viste, at der blandt de børn, som havde begrænset samvær betydeligt sjældnere var fælles forældremyndighed (40 %) og et udstrakt forældre-samarbejde (30 %). For flertallet var det moderat (30 %) eller begrænset (27 %) og i nogle tilfælde helt ophørt (11 %). Dette blev modsvaret af, at samværsforælderen kun undtagelsesvist var deltagende i daglige omsorgsfunktioner i forhold til barnet. I forhold til andre samværsordninger var der i denne kategori relativt mange både børn og forældre, som ikke var så tilfredse med, hvordan samværet fungerede, og navnlig bopælsforældrene gav udtryk for, at de var utilfredse med den aktuelle samværsordning.

Blandt de forældre, der rapporterede om samværskonflikter, var det halvdelen, der havde haft en samværssag ved statsamtet, hvilket tyder på, at en del forældre selv forsøger at løse konflikten uden at inddrage myndighederne. Undersøgelsesmateriale afspejlede, at vanskelighederne omkring samværet og forældresamarbejdet ikke i alle tilfælde var af nyere dato, men kunne ses som en konsekvens af problemer, som rakte tilbage i barnets familiehistorie. Der blev således hyppigere end for børn med mere samvær rapporteret om, at alkoholmisbrug og psykisk vold havde været blandt årsagerne til at samlivet blev ophævet, ligesom ca. 1/3 af bopælsforældrene angav, at forholdet fra starten havde været en fejltagelse.

Børnene med begrænset samvær levede ikke meget hyppigere end børn med normalt samvær sammen med en stedforælder, men når det var tilfældet, havde denne hyppigere fået en forælderrolle i forhold til barnet. Det peger i retning af, at forældrefunktionerne varetages i det hushold, som barnet til daglig lever i, mens samværsforælderen har en mere perifer social betydning.

Børn uden samvær

Ved dataindsamlingen i 1999 var det 8 % af de dengang 3½-årige børn, der ikke havde samvær med den anden forælder. I 2003, da børnene var 7½ år, var andelen steget til 13 %. På dette tidspunkt var de allerfleste børn (88 %) uden samvær omfattet af eneforældremyndighed, og kontakten mellem forældrene var også ophørt i 3 ud af 4 tilfælde. Børn uden samvær boede ikke hyppigere sammen med deres mor end andre skilsmissebørn, men bopælsforælderen levede betydeligt hyppigere sammen med en ny partner, som i de fleste tilfælde blev betragtet som en ny far eller mor for barnet, der på denne måde havde fået en erstatningsforælder. En tidligere undersøgelse om sammenbragte familier har vist, at den nye sociale forælder til barnet ofte udvikler en tæt følelsesmæssig relation og gennem sin praksis fuldt ud lægger samme engagement for dagen som forældre i biologiske kernefamilier. Om den anden, fraværende forælders forhold var datamaterialet mere spinkelt, da mange af de interviewede bopælsforældre ikke kunne bidrage med oplysninger.

Hvorfor nogle børn ikke er omfattet af en samværsordning, blev i børneforløbsundersøgelsen søgt belyst på to måder. For det første blev bopælsforælderen spurgt direkte om, hvad der var årsagen til den manglede kontakt. De tre hyppigst forekommende forklaringer var:

- at den anden forælder ikke ønskede samvær med barnet (42 %),⁹
- at den anden forælder ikke havde samværsret (17 %),

⁹ Det svarer til besvarelsesniveaueet i andre undersøgelser, hvor der er spurgt om det samme (Nygaard Christoffersen, 1996; 1997; Heide Ottosen 1997; 2000).

- at kontakten til den anden forælder gradvist var ebbet ud (17 %).

Undersøgelsen tyder således - og i overensstemmelse med tidligere undersøgelsesfund - på, at den væsentligste forklaring på, at børn ikke har samvær, er, at den anden forælder ikke håndhæver sin samværsret. En anden måde, der kan bidrage til at belyse, hvad forklaringerne på det manglende samvær er, er at gå indirekte til værks, dvs. at undersøge hvilke bagvedliggende faktorer, der har statistisk sammenhæng med den ophørte kontakt. Tidligere analyser såvel fra børneforløbsundersøgelsen (Heide Ottosen, 2000) som andre undersøgelser blandt skilsmissebørn (Heide Ottosen 1997) har for det første vist, at *livsfasebetingede faktorer* spiller en betydelig rolle. Der er en øget sandsynlighed for, at kontakten mellem barnet og den anden forælder afbrydes, hvis samlivet havde været kortvarigt, og hvis barnet var lille, da samværet blev ophævet. For det andet ser de *socioøkonomiske faktorer* i familien, og navnlig hos faderen ud til at have vis betydning for, at der ikke er samvær, idet velkonsoliderede fædre sjældnere end andre mister kontakten til barnet. Endelig spiller en belastet indbyrdes *relation mellem forældrene* forud for og omkring tidspunktet for samlivsophævelsen en rolle. Undersøgelsesmaterialet fra 2003 afspejlede da således også, at det manglende samvær i nogle tilfælde kunne forstås i lyset af forældrenes fælles fortid. I forhold til de børn, der var omfattet af samvær, angav interviewede bopælsforældre til børn uden samvær, signifikant hyppigere end andre, at samlivsophævelsen var sket af følgende grunde:

- fordi der var økonomiske problemer (24 %),
- pga. af alkoholproblemer (38 %) eller andre misbrugsproblemer (17 %)
- pga. psykisk (31 %) eller fysisk vold (25 %)
- fordi forholdet havde været en fejltagelse fra starten (29 %)

Disse skilsmissegrunde indikerer alt i alt, at der hyppigere havde været sociale belastningsforhold i familierne, som kunne gøre det vanskeligt at få et fortsat forældreskab til at fungere tilfredsstillende. Undersøgelsen viste endvidere, at der ca. dobbelt så hyppigt som blandt andre skilsmisseforældre havde været uenighed om forældremyndigheden ved samlivsbruddet og havde været gennemført en retssag herom.

Udvikling i samværet

I de tilfælde, hvor børn havde oplevet samlivsbrud inden 3½-års alderen, gav børneforløbsundersøgelsen mulighed for at belyse, om der over tid skete ændringer med den måde, hvorpå det fortsatte forældreskab blev udformet efter samlivs-

bruddet. Opgørelserne viste, jf. tabel 3, at der for de ”gamle” skilsmissebørn i få tilfælde var sket overordnede ændringer omkring forældremyndighed og daglig omsorg i perioden fra 1999 til 2003, idet 2-3 % af børnene nu ikke længere var omfattet af fælles forældremyndighed eller var flyttet fra faderen til moderen. Andelen af børn, der ikke havde kontakt til den anden forælder var steget betydeligt, fra 8 til 18 %. Blandt de børn, som fortsat var omfattet af en samværsordning, kunne der iagttages en tendens til, at samværet gennem de fire år var blevet mindre omfattende, samtidigt med, at flere havde oplevet, at der opstod flere konflikter om samværet. Tilfredsheden med samværet var dog uændret. Alt i alt tydede undersøgelsesmateriale således på, hvilket også kunne ses ved sammenlignende at inddrage forholdene for de ”nye” skilsmissebørn, at mange skilte forældre har et højt ambitionsniveau i den første tid efter samlivsbruddet og ønsker et udstrakt fortsat forældreskab. Data tydede dog også på, at det over tid var vanskeligt at indfri disse forventninger, måske fordi den nye livsbane ændrer ved forudsætningerne.

Perspektivering til andre danske undersøgelser

Med samværsfrekvensen som et differentieringsinstrument er det hovedindtryk, der danner sig ud fra ikke kun børneforløbsundersøgelsen men også andre tidlige undersøgelser, at samværet fungerer på en rimelig måde for stort set alle børn med udvidet samvær og for et flertal af de børn, der har ”normalt” samvær hver 2. uge. Med den information, som nu findes fra flere store survey-undersøgelser, synes forældrene i hovedtræk at have et rimeligt og ukompliceret samarbejde omkring barnet, om end samværsforælderen i varierende omfang kan være involveret i hverdagslivets forældreopgaver. Børnene er godt integrerede i samværsforældrens hjem, trives (iflg. bopælsforælderen) med samværet og har en nært forhold til samværsforælderen. Den som regel korte geografiske afstand mellem forældrenes bopæle kan bidrage til at skabe fleksibilitet i hverdagen (Heide Ottosen, 1997).

Også kvalitative undersøgelser, der er baseret på interview med børn, har vist, at det er blandt børn med (tilpas) meget samvær og samarbejdende forældre, at den største tilfredshed findes (Nissen (1987) og Bak (1996)). Nissen (1987) fandt, at det var vigtigt for børnene, at der var fleksibilitet, og at de oplevede at have medindflydelse på fastsættelsen af samværet. Disse børn følte sig overvejende hjemme hos samværsforælderen og havde ingen udtalte ønsker om, at forældrene fandt sammen igen. I forlængelse heraf fandt Bak (1986), at barnet under sådanne betingelser kunne få en udvidet forståelse af deres sociale kompetence på en måde, så det forstod og fik positivt udbytte af såvel moderens som faderens hjem.

I overensstemmelse med mønstret i børneforløbsundersøgelsen afspejlede også de kvalitative undersøgelser (Nissen (1987), Mehlbye (1995), Bak (1996)), at det var,

når samværet havde en sporadisk eller aftagende karakter, at børn/unge var mindst tilfredse, og der kunne være ønsker om en fastere og mere stabil kontakt. Børnene kunne have oplevelsen af at være uden medindflydelse på samværet (Nissen) eller have beskedne påvirkningsmuligheder, når det gjaldt kontakten (Bak). Andre børn var mere ambivalente og virkede indifferente i forhold til faderen, som ikke syntes at have den store betydning for dem i dagligdagen.

Både de kvantitative og kvalitative undersøgelser, som er gennemført om danske skilsmissebørns forhold har afspejlet, at der i praksis er en snæver sammenhæng mellem samværets omfang og forældrenes samarbejdsrelationer, herunder også om forældrene kommuniker indbyrdes eller om relationen er præget af konflikter. Nissen (1987) fulgte en gruppe skilsmissebørn gennem tre år og fandt, at det var karakteristisk for de børn, der virkede vedvarende triste, at forældrerelationerne var præget af intense konflikter. Børnene havde et samvær, der fungerede utilfredsstillende for dem. Utilfredsheden kunne ikke tilskrives samværets omfang, men forældrenes forhold, hvor barnet blev brugt som sendebud (p. 50).

I de tilfælde, hvor samværsordningen og det fortsatte forældreskab ikke gav børnene en udvidet forståelse, identificerede Bak (1996) tre forskellige mønstre blandt børnene. En gruppe børn kunne karakteriseres som passivt accepterende. De oplevede et forældreskab, der var helt reguleret af forældrene. Der var etableret en samværsordning, men forældrene praktiserede et fuldstændigt adskilt forældreskab som en måde at håndtere et ubearbejdet samlivsbrud og regulere et konfliktfyldt forhold på. En anden gruppering var de ubeskyttede og forvirrede børn, som ikke fik hjælp nok med at bearbejde og forstå deres familiesituation. Forældrene talte ikke sammen. Børnene havde kontakt med faderen, men for lidt i forhold til det, børnene selv gerne ville have. De savnede faderen og havde svært ved at udtrykke, hvad der foregik, når der var samvær. De ubeskyttede børn tog ikke styrker og indsigter fra faderen, og havde ikke frihed til selv at styre eller styrke kontakten. De forsvarede sig ved at lukke faderen ude af deres liv. Mødrene havde tendens til at overse barnets vanskeligheder, således at det stod alene med skuffelsen og de dårlige oplevelser. Den sidste gruppering kaldte Bak de beskyttede og trøstede børn. De fik hjælp af moderen til at forstå og bearbejde savnet, ligesom hun søgte at beskytte dem mod nye skuffelser i forhold til faderen. Det var oftest børn, hvor kontakten med samværsforælderen var afbrudt.

Alt i alt leder de forskellige danske undersøgelser, der har belyst skilsmissebørns samvær, til konklusionen om at nok er samværets omfang betydningsfuldt for barnet, men at spørgsmålet om, hvad der betinger eller konstituerer et skilsmissebarns velfærd og trivsel er mere komplekst end blot spørgsmålet om kontakthypighed. Sammenfattende peger undersøgelserne således også på, at også andre faktorer er

væsentlige: For det første, hvordan kvaliteten ved eller indholdet af samværet er, herunder også barnets relation til samværsforælderen. For det andet om børn oplever at have medbestemmelse/påvirkningsmuligheder i forhold til organiseringen af samværet, således at de bliver aktive frem for passive subjekter. For det tredje er det betydningsfuldt, at forældrene kan samarbejde, at forholdet ikke er konfliktfyldt, og at børnene ikke bruges som sendebud i de tilfælde, hvor der er intense konflikter. Og endelig ser det ud til at være væsentligt, at der for de børn, som ikke har et for barnet ønskeligt samvær, findes andre nære voksne (bopælsforælderen eller andre), som kan stille op og beskytte børnene mod skuffelser.

Samværskonflikter

Der blev i børneforløbsundersøgelsen anvendt tre mål for at indkredse, om samværet fungerede på en gnidningsfri måde, eller om det var præget af konflikter mellem forældrene. For det første blev der spurgt direkte til, om skilsmisseforældrenes samarbejde var præget af skænderier og konflikter. Det bekræftede en lille andel på 5 %. 4 % af forældrene havde slet ingen kontakt, også selv om barnet var opfattet af en samværsordning. Som påpeget i andre undersøgelser (Maccoby, & Mnookin, 1992; Heide Ottosen, 1999a) kan afbrudt forældrekontakt fungere som en konfliktløsningsstrategi; en strategi, der set fra barnets perspektiv kan være et bedre alternativ frem for at skulle befinde sig i et konstant krydspres pga. forældrenes skænderier. For det andet blev der, som nævnt ovenfor, anvendt et mere indirekte mål, idet respondenterne blev bedt om at angive, hvorvidt de selv, samværsforælderen henholdsvis barnet var tilfredse med den aktuelle samværsordning. Endelig blev der spurgt direkte til eventuelle konfliktforekomster, dvs. om der siden samlivsophævelsen havde været problemer omkring samværet, herunder også om statsamtet havde været inddraget en eller flere gange. Der tages i det følgende udgangspunkt i sidstnævnte målestok.

Som det er fremgået ovenfor, var hovedtendensen i undersøgelsen, at samværet havde og fortsat fungerede gnidningsfrit for flertallet af skilsmissebørnene. 2/3 af respondenterne angav således, at der aldrig havde været væsentlige konflikter. Det var disse børn, der relativt set var omfattet af de mest omfattende samværsordninger og det mest udstrakte forældresamarbejde. Stort set alle respondenter angav, at barnet og begge forældre var tilfredse med den måde, hvorpå samværet fungerede, og det var også i denne gruppering, at børnene hyppigst selv havde indflydelse på tilrettelæggelsen af samværet. Tendentielt var det blandt denne gruppering, at der relativt set var flest socioøkonomiske ressourcer.

For en tredjedel af skilsmissebørnene havde der tidligere eller aktuelt været problemer omkring samværet, jf. tabel 4. Disse kunne inddeles i tre, stort set lige store

grupper: Dem, der havde haft samværsproblemer, men uden at involvere myndighederne (13 %); dem der på undersøgelsestidspunktet i 2003 havde haft en enkelt sag ved statsamtet (12 %) og endelig dem, der havde haft flere samværsager (gængersager) ved statsamtet (11 %). En oplagt antagelse var, at denne tredelte graduering ville afspejle, hvor omfattende, intens eller kompleks samværskonflikten var. Ud fra de informationstyper, som vi valgte at inddrage for at belyse temaet om samværskonflikter, kunne en sådan hypotese imidlertid ikke umiddelbart eftervises, idet det på nogle områder snarere var lighederne end forskellene mellem de tre grupperinger, der var iøjnefaldende. Den ensartede profil gjaldt både i forhold til de sociale baggrundsvARIABLE og i forhold til måden at organisere det fortsatte forældreskab på. I sammenligning med dem, der slet ingen samværsproblemer havde haft, var samværet og forældresamarbejdet mindre omfattende, utilfredsigheden hos parterne var større og barnet havde mindre indflydelse på organiseringen af samværet. Skilsmisseforældre, der havde været ved statsamtet adskilte sig dog fra dem, der ikke havde rejst en sag på især tre områder: For det første virkede forældrerelationerne mere belastede. For det andet angaves samværsforælders utilfredshed med samværet at være større, når der havde været en statsamtssag. Det er ikke overraskende i lyset af, at sager typisk rejses af denne forældrepart. For det tredje adskilte forældre med statsamtssager sig fra de andre omkring forældremyndighedsspørgsmålet. Forældre med samværsager ved statsamtet havde hyppigere været uenige om forældremyndigheden ved samlivsbruddet, de havde hyppigere haft en forældremyndighedssag ved retten og havde på undersøgelsestidspunktet hyppigere eneforældremyndighed end dem, der undlod at gå til statsamtet. Opgørelsen afspejlede, at aftaler om fælles forældremyndighed i en del tilfælde ophører, hvis der har været statsamtssager, men selv blandt de såkaldte gengangere var det på undersøgelsestidspunktet hvert fjerde barn, der var omfattet af fælles forældremyndighed, hvilket, som påpeget tidligere, indikerer, at indholdet ved denne ordning er udtyndet, i alt fald i forhold til oprindelige intentioner med den.

Børneforløbsundersøgelsens data understøtter fundene fra andre undersøgelser, der har beskæftiget sig med spørgsmålet om, hvilken personkreds der har samværskonflikter, herunder henvender sig til myndighederne for at få disse afgjort (Heide Ottosen, 1999a; Heide Ottosen, 2004). Tendensen i undersøgelsesmateriale var, og mest markeret i de tilfælde, hvor der havde været gengangersager, at der lidt eller noget hyppigere opstod konflikter om barnets samvær blandt forældre, hvor der var tegn på social udsathed. Opgørelserne viste, som antydte ovenfor også, at forekomst af samværskonflikter kunne kobles sammen med visse årsager til forældrenes samlivsbrud. De forældre, der havde samværsproblemer, havde betydeligt hyppigere end andre opløst parforholdet, fordi der havde været alkoholproblemer, misbrugsproblemer, eller psykisk henholdsvis fysisk vold. Endvidere angav flere, at forholdet var blevet opløst pga. uenigheder om børneopdragelsen;

Endelig blev det hyppigere angivet, at forholdet fra starten havde været en fejltagelse. Alt i alt tyder disse forhold på, at samværskonflikters opståen må forstås i lyset af barnets familiehistorie, dvs. ud fra de problemer eller vanskeligheder, der havde været, allerede inden parterne gik fra hinanden.

Alt i alt var det hvert fjerde skilsmissebarn, der i 7½ års alderen havde været involveret i en samværsag ved statsamtet, heraf var halvdelen gengangere. Selv om man kunne konstatere, at det hyppigst var blandt disse, at betingelserne for et vel fungerende fortsat forældreskab ikke var til stede, kunne det også samtidigt iagttages, at samværet for ganske mange af dem, der havde haft problemer, så ud til at fungere tilfredsstillende på undersøgelsestidspunktet i 2003. Samværsproblemer og henvendelser til statsamtet dækker over et bredt spektrum, og behøver ikke altid at være udtryk for en intens og dyb konflikt (Heide Ottosen, 1999a; 2000; 2004).

Samvær og børns trivsel

Et af de spørgsmål, der hyppigst stilles, når temaet om skilsmisse og børn sættes på den familiepolitiske dagsorden, er, hvilke konsekvenser forældrenes samlivsbrud har for børnene? Klarer skilsmissebørn sig dårligere end børn i kernefamilier? Og tager de evt. skade af, at deres forældre bliver skilt?

Et fyldestgørende svar på dette spørgsmål er komplekst og rummer mange dimensioner. Spørgsmålet har da således også været et vedvarende og omfattende tema i den internationale familieforskning, ikke mindst i USA, hvor den familiepolitiske diskussion har en anden og også mere moralsk karakter end her til lands. I den skandinaviske familieforskning har der ikke været tradition for at dyrket problemstillingen om skilsmisens konsekvenser på samme måde.

I en diskussion om, hvordan skilsmissebørn klarer sig må det først og fremmest være afklaret, hvad der menes med 'klar sig'? Menes der et kort- eller et langsigtet tidsperspektiv? Og hvilke dimensioner af barnets tilværelse henvises der til: den kognitive, den materielle, den emotionelle, den sociale eller den eksistentielle? For det andet forudsætter en klarlægning af, i hvilken udstrækning skilsmisser måtte påvirke børn positivt eller negativt på kort eller længere sigt ikke kun indsigt om de omstændigheder, der knytter sig til selve samlivsbruddet. Det forudsætter også kendskab til en lang række andre faktorer, der kan påvirke børns udvikling og adfærd i forskellige retninger, fx deres biografiske forløb, deres sociale og materielle livsomstændigheder, eller indsigt i relationen mellem barnet og den eller de personer, der er de primære omsorgsgivere. Det ligger ikke inden for denne udrednings ambition og rammer at kortlægge alle disse faktorer med henblik på at belyse, om

netop samlivsbrud kan identificeres som en signifikant enkeltfaktor, der kan bidrage til at forklare, at nogle børn klarer sig dårligere eller bedre end andre børn.

Nærværende udredning forbliver derfor på det beskrivende plan, idet den på grundlag af børneforløbsundersøgelsens tredje dataindsamling i 2003 giver en præsentation af trivselsbilledet for de 7½-årige skilsmissebørn under forskellige sociale betingelser, herunder også med forskellige typer af samværsordninger. Undersøgelsen har imidlertid ikke udsagnskraft til at identificere, hvorvidt disse betingelser er årsag til eller kan bidrage til forklaring af, om graden af trivselsproblemer er høj eller lav. Der blev til undersøgelsen anvendt tre indikatorer for at belyse børns trivsel:

Den første og mest omfattende trivselsindikator var baseret på en international anvendt skala, den såkaldte SDQ-skala,¹⁰ der anvendes til screening af styrker og vanskeligheder hos børn i 3-16 års alderen. SDQ-skalaen anvendes både i forskningsmæssige og kliniske sammenhænge. Til denne undersøgelse blev der sat fokus på den dimension af skalaen, som belyser, om et barn har vanskeligheder. Skalaen er konstrueret på baggrund af en samlet indeksering af forældres besvarelser på 20 spørgsmål/items, der tilsigter at indkredse, om barnet har emotionelle vanskeligheder, adfærdsvanskeligheder, sociale problemer eller er hyperaktiv. Ud fra det samlede antal scoringer, der opnås på spørgsmålsserien, indplacerer man herefter børnene efter, om de falder inden for et på forhånd defineret normalområde, om de befinder sig på grænsen til det normale område, eller om de falder uden for det område, der er defineret som normalt. I opgørelsen til denne undersøgelse blev der sat fokus på andelen af børn, som ikke befandt sig inden for normalområdet.

Som et supplement til spørgsmålsserien om børnenes eventuelle vanskeligheder på de forskellige områder blev de interviewede forældre som et opfølgningsspørgsmål bedt om at vurdere, om de mente, at barnet samlet havde vanskeligheder på et eller flere af områderne: det følelsesmæssige område, koncentrationen, adfærden eller samspillet med andre mennesker. Besvarelserne på dette spørgsmål indgik til denne undersøgelse som den anden trivselsindikator, og der blev i opgørelsen sat fokus på de tilfælde, hvor forældrene angav, at barnet havde tydelige eller alvorlige vanskeligheder.

Mens de to ovennævnte trivselsindikatorer har en generel/almen karakter og blev stillet til alle børneforløbsundersøgelsens knap 5.000 respondenter, var den sidste indikator særskilt rettet mod børn, der havde oplevet samlivsbrud, og tilsigtede at belyse, hvorvidt de trivedes med samværet. Bopælsforældrene i undersøgelsen blev

¹⁰ Scoring the informant-rated strengths and Difficulties Questionnaire.

spurgt om, hvor tilfreds barnet virkede med den ordning, der for tiden var om samværet. Der blev i opgørelsen taget udgangspunkt i den gruppering, hvor forælderen vurderede, at barnet virkede overvejende eller helt utilfreds.

Trivslen blandt børn i kernefamilier og brudte familier

Opgørelserne fra børneforløbsundersøgelsen viste, i overensstemmelse med de fund, der konsistent er dokumenteret i den internationale forskning, at der blandt børn, som havde oplevet samlivsbrud var en lidt højere andel, som faldt uden for det definerede normalområde, jf. tabel 5. Resultatet af SDQ-screeningen om forekomst af symptomer på forskellige emotionelle, adfærdsmæssige og sociale vanskeligheder viste således, at mens der blandt børn i kernefamilier var 8 %, der faldt uden for normalområdet, så var den tilsvarende andel blandt børn fra opløste familier 15 %. Også den opgørelse, der var baseret på forældrenes egne vurderinger, viste en forskel, idet 4 % af forældrene fra kernefamilierne mod 11 % fra de opløste familier mente, at barnet havde tydelige eller alvorlige vanskeligheder.

Fortolkningen af, hvad disse forskelle fra opgørelsen kan betyde, skal ses og diskuteres i lyset af følgende forhold: For det første blev der i opgørelsen som nævnt ikke kontrolleret for betydningen af andre bagvedliggende forhold herunder heller ikke den omstændighed, at der generelt er færre socioøkonomiske og sociale ressourcer i brudte familier end i kernefamilier. For det andet skal man være opmærksom på, at opgørelsen tegner et billede af den aktuelle trivselsforekomst blandt børn i forskellige familietyper, men den fortæller i sagens natur ikke noget om, hvorvidt de observerede forskelle er midlertidige eller nedfælder sig som permanente eller vedvarende spor i børnene. Man skal i denne sammenhæng også være opmærksom på, at halvdelen af skilsmissebørnene i undersøgelsen havde oplevet familiebrud inden for de seneste fire år. Det er ikke unormalt, at børn (eller forældre for den sags skyld) som reaktion på den store omvæltning et familieopbrud er, udviser forskellige krisesymptomer herpå i perioden efter samlivsbruddet (jf. Arendell, 1997; Moxnes, 1999). Eventuelle permanente langtidseffekter af familieopløsningen vil først kunne belyses konsistent, når børnene er blevet ældre.

Et tredje forhold knytter sig til styrken i de observerede forskelle. Ud fra en relativ betragtning viste opgørelsen på den ene side, at forekomst af trivselsvanskeligheder var dobbelt så hyppigt forekommende blandt børn fra opløste familier, som fra kernefamilier. På den anden side viste undersøgelsen også, at det store flertal af skilsmissebørnene, 85 %, faldt inden for det definerede normalområde, og at procentpointforskellen mellem børnene fra kernefamilierne og de opløste familier kun var 7 %. På denne baggrund må opgørelsen føre til den konklusion, at det store flertal af skilsmissebørn ser ud til at trives lige så godt som børn i kernefamilier,

men at en lille gruppe børn fra opløste familier har flere vanskeligheder end deres jævnaldrende. Denne konklusionen skal ikke mindst ses i lyset af andre forhold, der kan påvirke børns trivsel negativt. Kørsler fra børneforløbsundersøgelsen viste fx således, at uanset hvilken familietype barnet levede i, så var andelen af børn med trivselsvanskeligheder betydelig højere - omkring 30 % - hvis barnets forældre levede af kontanthjælp eller havde været i kontakt med socialforvaltningen pga. sociale problemophobninger i familien.

Konklusionen om, at flertallet af skilsmissebørn trives, mens en mindre andel har vanskeligheder, er i god overensstemmelse med hovedresultaterne fra den internationale effektforskning. Metaanalyser og reviews over væsentlige enkeltstudier, der har belyst, om forældres samlivsophævelse har langtidseffekter for børns psykologiske trivsel og velfærd har tilsvarende vist, at det store flertal af børn tilpasser sig efter skilsmissen (jf. fx Arendell, 1997; Amato, 2003; Amato og Keith, 1991). Amato og Keith (1991) gennemgik 92 studier, der i alt omfattede 13.000 børn og konkluderede, at de langsigtede negative effekter for så vidt angik den psykologiske trivsel var svage. Et gennemgående resultat fra effektforskningen er, at kvaliteten ved relationen mellem barnet og bopælsforælderen og denne forælders generelle evne til at fungere er en central faktor for børns evne til at tilpasse sig og trives (jf. fx Kelly & Emery, 2003; Furstenberg & Cherlin, 1991, Hetherington 1987). Forældres autoritative opdragelsesstil, dvs. deres formåen til at udvise varme, involvering, responsivitet, og opstille tilpassede krav til barnet, mv. ser således ud til at være af langt større betydning for barnets positive trivsel, end hvilken familietype barnet lever i.

Den internationale skilsmiseforskning har videre vist, at adfærdsproblemer hos børn er direkte relateret til forældrekonflikter (fx Hetherington, 1993; Amato, 2003; Arons & Tanner, 2003; Johnston, J.R., Kline, M., and Tschann J. M., 1989), samt at vedvarende konflikter mellem forældrene underminerer børns trivsel og helbred (Furstenberg & Cherlin, 1993; Hetherington, 1993). Mange studier har derfor konkluderet, at forældrekonflikter er den faktor, der påvirker skilsmissebørn mest i negativ retning. Som Amato har påpeget (Amato & Booth, 1996; Amato, 2003), er disse problemer imidlertid ikke nødvendigvis en konsekvens af skilsmissen, men kan være til stede, allerede inden forældre går fra hinanden. Når problemstillingen om skilsmisssers evt. skadelige eller negative effekter for børn bliver rejst, er det derfor nødvendigt at nuancere diskussionen. Ud over at klarlægge, hvilke effekter, der er tale om og hvor stærke disse er, må man også problematisere, under hvilke omstændigheder familieopløsning er skadelig, og under hvilke den ikke er. I en analyse af skilsmisssers langtidseffekter for børns psykologiske trivsel fandt Amato (2003), at hvis forældre havde åbent konfliktfyldt forhold under samlivet, så var børnene bedre tjent med, at forældre gik fra hinanden. Om-

vendt kunne et tilsyneladende konfliktfrit samliv, der uden varsel pludseligt gik i stykker, øge sandsynligheden for, at barnet ville opleve problemer senere hen. Dette fund er konsistent med resultaterne fra andre undersøgelser (fx Hansson, 1999; Hetherington & Kelly, 2002; Jekielek, 1998), som alt i alt peger i retning af, at det kan gavne børn at fjerne dem fra stressede familierelationer (jf. også Hetherington, Stanley-Hagan, Anderson, 1999). Amatos studie viste videre, at jo flere familietransitioner børn gennemgik, desto større var sandsynligheden for, at det trivedes psykologisk dårligt. Dette mønster kunne også genkendes fra den danske børneforløbsundersøgelse, som viste (jf. tabel 6), at børn, der kun havde oplevet et familieskift, trivedes på samme niveau som børn, der levede i kernefamilier. Et sådan undersøgelsesfund kan være en indikator på, at det ikke er selve samlivsbruddet, men de efterfølgende familieskift, der belaster barnet.

Alt i alt kan resultaterne fra den internationale forskning, der har beskæftiget sig med, hvad skilsmisser betyder for børns (psykologiske) trivsel derfor opsummeres til følgende hovedkonklusioner:

- at de fleste børn tilpasser sig de nye livsomstændigheder fint,
- at kvaliteten af relationen med den primære forælder er den vigtigste faktor for om børn trives,
- at forældrekonflikter har en negativ indvirkning på børns trivsel.

Skilsmissebørns trivsel og samvær

Mens de ovennævnte resultater som nævnt fremstår som rimeligt konsistente, er familieforskningen mindre entydig, når det når det drejer sig om, hvilken betydning samvær har for børns tilpasning og trivsel. På baggrund af en gennemgang af 32 skilsmissestudier, der alle undersøgte, hvilken sammenhæng der var mellem samvær og børns trivsel eller velfærd, konkluderede Amato (1993), at disse først og fremmest viste, at samvær havde en positiv betydning for, om samværsforælderen bidrog til den fortsatte økonomiske forsørgelse af barnet.¹¹ Et tilsvarende resultat er tidligere analyser fra den danske børneforløbsundersøgelse nået frem til: Samværsforældre med megen kontakt til børnene ydede også større økonomiske bidrag til dem, hvad enten det drejede sig om det formelle børnebidrag eller det var i form af naturalieøkonomi.¹²

Når det drejer sig om, hvad samværet betyder for barnets psykologiske trivsel, konkluderede Amato (1993; Amato & Gilbret, 1999), at resultaterne fra de forskel-

¹¹ Man skal her være opmærksom på, at der refereres til amerikansk forskning. Betydningen af, at samværsforælderen bidrager økonomisk til barnets forsørgelse er formodentligt større i et liberalt velfærdsregime som USA end i de skandinaviske velfærdsstater, hvor staten fungerer som socialt sikkerhedsnet for samfundets svageste.

¹² Heide Ottosen, 2000; kapitel 10.

lige undersøgelser fremstod som mere blandende. Halvdelen af de undersøgelser, som indgik i gennemgangen, fandt, at samværshyppigheden, dvs. meget samvær, havde en positiv sammenhæng med, om barnet trivedes; syv undersøgelser fandt en negativ sammenhæng, mens ti undersøgelser ingen sammenhæng fandt. Kontakten, målt i samværshyppighed, mellem børn og samværsforældre ser således ikke ud til at være en særlig god prædikator for, hvordan børn trives. En tilsvarende konstatering kunne iagttages ud fra opgørelserne i den danske børneforløbsundersøgelse, jf. tabel 6. De viste, at der ikke kunne iagttages nogle signifikante eller kun beskedne forskelle i børnenes trivsel betinget af, om der var meget, lidt eller slet intet samvær, bedømt ud fra SDQ-skalaen og forældrevurderingen af, om barnet havde vanskeligheder. Tendensen i opgørelserne gik dog i retning af, at det var blandt de børn, hvor der var mindst eller (intet samvær), at der hyppigst forekom trivselsvanskeligheder. Denne tendens blev understøttet af, at bopælsforældrene hyppigere rapporterede, at barnet var utilfreds med samværet, hvis dette var begrænset. Man bør, jf. redegørelsen i det foregående, i denne sammenhæng være opmærksom, at der til grund for en begrænset samværsordning (eller ophørt kontakt) kan være konflikter mellem forældrene eller gøre sig andre særlige forhold gældende (Jf. Heide Ottosen, 2004). Børn, der var omfattet af deleordninger, var således ud fra denne målestok dem, der var mest tilfredse med samværet.

Frem for at basere sig på en kvantitativ målestok som samværshyppighed forekommer det, som også diskuteret i det foregående, at være mere givtigt at rette opmærksomheden mod de mere kvalitative aspekter ved forældre-barn relationerne, fx forældresamarbejdsrelationen (jf. fx Moxnes, 1999). Opgørelserne fra børneforløbsundersøgelsen viste, at der ud fra alle anvendte indikatorer for det første kunne iagttages en sammenhæng mellem de involverede parter vurdering af, hvordan samværet fungerede og barnets trivsel eller tilfredshed. Trivselsvanskeligheder og utilfredshed hos barnet forekom således hyppigst i de tilfælde, hvor den ene eller begge forældre var utilfredse med den måde, hvorpå samværet fungerede. Sammenhængen var navnlig stærk, hvis det var bopælsforælderen, der var utilfreds.¹³ For det andet kunne der konstateres en sammenhæng mellem barnets trivsel/tilfredshed og forekomst af samværskonflikter. Som helhed var det ganske få børn (11 %), der ifølge de interviewede forældre var utilfredse med den måde, hvorpå samværet fungerede, men når barnet virkede utilfreds med samværet, kunne det i to ud af tre tilfælde kobles sammen med, at der aktuelt var eller tidligere havde været problemer med samværet, herunder også samværssager ved statsamtet. Forældres utilfredshed med samværet og forekomst af samværskonflikter er

¹³ I forhold til den observerede sammenhæng mellem bopælsforældrens og barnets tilfredshed med samværet, må man naturligvis stille spørgsmålet, om man ikke reelt måler to sider af samme (socialpsykologiske) fænomen, selv om der formelt/logisk er tale om to uafhængige størrelser: Bopælsforælderen oplever, at barnet virker utilfreds, og er derfor heller ikke tilfreds. Eller omvendt: Barnet mærker, at bopælsforælderen ikke er tilfreds og påvirkes af det.

selvsagt ofte forbundet med hinanden, og analysen viste da også, at der var tale en sådan betinget sammenhæng, idet det navnlig var, når disse forekom samtidigt, at det så ud til at påvirke trivslen negativt. Endelig viste analysen, at der var en betinget positiv sammenhæng mellem barnets trivsel, og om det havde medindflydelse på tilrettelæggelsen af samværet: Hvis samværet i øvrigt fungerede problemfrit, og børnene selv var med til at bestemme, hvordan samværet skulle foregå, var andelen af børn, der trivedes godt, lige så stor som blandt børn, der levede i kernefamilier, viste undersøgelsen.

De ovenfor identificerede faktorer, der har sammenhæng med barnets trivsel og tilfredshed, knytter sig alle snævert til, hvordan det fortsatte forældreskab var organiseret efter samlivsbruddet. Til undersøgelsen inddrog vi imidlertid også et udvalg af andre bagvedliggende faktorer, som må antages at påvirke børns velfærd negativt. Undersøgelsen fandt, at barnets utilfredshed med samværet var stor, hvis det tidligere familieliv havde været præget af sociale belastningsforhold i familien (vold, misbrug mv.), eller hvis det efter bopælsforældrens bedømmelse blev betragtet som en fejltagelse fra starten. Disse problemstillinger er, som vist i en undersøgelse om statsamternes samværsager (Heide Ottosen, 2004), en hyppig kilde til, at der opstår samværskonflikter. Endvidere konstaterede undersøgelsen, jf. ovenfor, at der var en betydelig andel af skilsmissebørn med trivselsproblemer, når der i dets familie var tegn på sociale problemophobninger eller var få socioøkonomiske ressourcer.

Alt i alt er fundene fra børneforløbsundersøgelsen i god overensstemmelse med resultaterne fra både de tidligere danske, men også andre udenlandske undersøgelser, der har belyst spørgsmålet om, hvordan skilsmissebørn klarer sig. Andelen af børn, der var uden trivselsvanskeligheder, og som var tilfredse med samværet, var størst, når begge forældre var enige om at samværet fungerede godt, når samværsforælderen deltog i de omsorgsfunktioner, der hørte dagligdagen til, når barnet havde medindflydelse på organiseringen af samværet, og når der aldrig havde været nogen væsentlige samværskonflikter. Disse fund leder - som et samlet kompleks - hen mod den forståelse, at børn ser ud til at befinde sig bedst, når samværet foregår under rammer, der er fleksible og som alle parter kan stå inde for.

TABELLER

Tabel 1

Udvalgte socioøkonomiske karakteristika ved børn i kernefamilier og børn, der har oplevet samlivsbrud, heraf inden 3½-års alderen, henholdsvis inden 7½-års alderen. Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Sociale baggrundsvariable	Børn i kernefamilier	Børn med forældrebrud	Heraf: Før barnet var 3½ år		3½-7½-års alderen	
	%	%	P<	%	%	P<
Før samlivsbrud (1995/1996)						
<i>Mor</i>						
Uddannelse (1996)			***			**
Ingen erhv.udd.	20	43		49	38	
Efg	44	35		39	38	
Videregående	36	21		19	23	
I erhverv (1996)	91	83	***	81	85	Ns
Heraf:						
Leder	24	17	***	16	19	Ns
Arbejdsløs (1996)	1	2	ns	3	1	
Marginaliseret (1996)	9	17	***	19	15	Ns

Tabel 1 (fortsat)

Udvalgte socioøkonomiske karakteristika ved børn i kernefamilier og børn, der har oplevet samlivsbrud, heraf inden 3½-års alderen, henholdsvis inden 7½-års alderen. Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Sociale baggrundsvariable	Børn i kernefamilier	Børn med forældrebrud	P<	Heraf: Før barnet var 3½ år	3½-7½- års alderen	P<
	%	%		%	%	
<i>Far</i>						
Uddannelse (1996)			***			Ns
Ingen erhv.udd.	19	31		35	28	
Efg	45	45		44	47	
Videregående	36	23		21	25	
I erhverv (1996)	90	80	***	78	82	Ns
Heraf:						
Funktionær						
Faglært/ufaglært arbejder	42	56	***	60	53	Ns
Leder	35	31	ns	27	33	Ns
Arbejdsløs (96)	4	11	***	12	10	Ns
Marginaliseret (96)	1	3	**	2	4	Ns
Samlet uddannelseskapital i husstanden:			***			Ns
Ingen erhv.udd.	6	17		20	15	
Efg	42	47		48	46	
Videregående	52	36		32	39	
Familien modtog kontanthjælp i 1996	4	16	***	21	11	***
Efter samlivsbrud (2002/03)						
I kontakt med Socialforvaltningen	13	27	***	29	25	Ns
Heraf om:						
Barnets opførsel	29	37	*	37	36	Ns
Friplads	14	41	***	39	43	Ns
Hjemmehosser	3	10	***	9	10	Ns
Aflastnings-familie	6	20	***	21	18	Ns
Familie-behandling	3	10	***	15	5	**
Modtog a-dagpenge 2002	12	14	ns	16	12	Ns
Modtog kontanthjælp, 2002	2	10	***	12	8	Ns

Tabel 1 (fortsat)

Udvalgte socioøkonomiske karakteristika ved børn i kernefamilier og børn, der har oplevet sam-
 livsbrud, heraf inden 3½-års alderen, henholdsvis inden 7½-års alderen. Børneforløbsundersø-
 gelsen, 2003. I procent.

Sociale baggrundsvariable	Børn i kernefamilier:	Børn med forældrebrud	P<	Heraf: Før barnet var 3½ år	3½-7½- års alderen	P<
	%	%		%	%	
Vurdering af økonomi			***			Ns
Særdeles god	18	7		8	7	
God	54	43		43	44	
Nogenlunde	24	27		37	37	
Dårlig	3	12		11	12	
I alt procent	80	20		9	10	
N=	3884	944		458	486	

Anm.: P<0,001=***, p<0,01=**, p<0,05=*, ns=non-signifikant på 95 %-signifikansniveau.
 For de opgørelser, hvori historiske data fra 1996 om faderen indgår, er procentbasis noget lavere, idet besvarelsesprocenten blandt fædre ved første dataindsamling ikke var så høj som for mødrenes besvarelser.

Tabel 2

Udvalgte karakteristika for børn med forskellige samværsordninger (kontakthypighed). Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Samværshyppighed ¹							P<
	Dele- ordning ¹	Ugentligt (udvidet)	Hver 2. uge (normalt)	Hver 3.-4. uge (begrænset)	Andet	Intet sam- vær	I alt %	
Organisering af forældreskabet								
Barnet bor hos faderen	12	8	7	4	9	5	7	Ns
Andele med fælles forældremyndighed	80	75	61	40	51	12	55	***
Overnatninger pr. måned								
7+ overnatninger		53	40	3	39	.	34	***
4-6 overnatninger		25	49	15	9	.	31	
1-3 overnatninger		9	9	8	10	.	10	
Samvær uden overnatning		11	2	45	42	.	11	
(Ingen)		13	
Atmosfæren mellem forældrene er:								***
Fordragelig/rimelig	77	81	66	49	60	6	60	
Neutral/forretningsmæssig	15	10	22	25	23	3	18	
Konfliktfyldt/skænderier	3	4	6	6	6	2	5	
Ingen kontakt	2	2	3	12	6	77	13	
Andet	4	3	2	7	5	11	4	
Forældresamarbejdet er:								***
Udstrakt	62	69	49	30	49	0	44	
Moderat	29	21	17	32	28	0	23	
Begrænset	7	8	21	27	27	27	20	
Ophørt	2	2	3	11	6	73	13	
Samværsforælder deltager ej i omsorgsarbejde	12	22	37	85	41	84	44	

Tabel 2 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn med forskellige samværsordninger (kontakthypighed). Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Samværshyppighed ¹							P<
	Dele- ordning ¹	Ugentligt (udvidet)	Hver 2. uge (normalt)	Hver 3.-4. uge (begrænset)	Andet	Intet sam- vær	I alt %	
<i>Tilfredshed med aktuel samværsordning</i>								
Bopælsforælder:								***
Helt tilfreds	67	74	61	34	61	.	62	
Overvejende tilfreds	26	19	27	19	18	.	23	
Overvejende utilfreds	4	12	9	26	7	.	9	
Helt utilfreds	4	3	3	21	12	.	5	
Samværsforælder:								***
Helt tilfreds	66	69	61	47	59	.	61	
Overvejende tilfreds	24	18	25	17	15	.	21	
Overvejende utilfreds	5	6	6	14	7	.	7	
Helt utilfreds	2	2	3	4	6	.	3	
Ved ikke	4	5	5	18	14	.	7	
Barnet								***
Helt tilfreds.	59	65	40	32	51	.	52	
Overvejende tilfreds	33	27	40	32	27	.	35	
Overvejende utilfreds	5	4	16	6	6	.	7	
Helt utilfreds	2	2	1	4	6	.	4	
Ved ikke	-	2	1	4	6	.	2	
Barnet med til at bestemme samvær?								
Som hovedregel	15	23	10	9	16	.	14	***
Af og til	20	22	14	14	11	.	16	
Sjældent	11	10	12	14	10	.	12	
Aldrig	55	44	64	64	54	.	58	
Samværskonflikt v. statsamtet (til 1999)								**
Flere sager	5	1	8	8	18	7	11	
1 sag	8	3	14	14	5	10	12	
Konflikt, men ikke statsamt	7	8	14	27	24	14	13	
Ingen væsentlige problemer	80	87	65	51	53	67	64	
Hvis samværs sag:								
Andele, hvor det aktuelle samvær er fastsat af statsamtet	37	50	44	32	26	42	42	Ns
Andele, der har haft samværs sager i det sidste år	25	32	41	25	29	36	37	Ns

Tabel 2 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn med forskellige samværsordninger (kontakthypighed). Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Samværshyppighed ¹							P<
	Dele- ordning ¹	Ugentligt (udvidet)	Hver 2. uge (normalt)	Hver 3.-4. uge (begrænset)	Andet	Intet sam- vær	I alt %	
Familiebaggrundsvariable								
Andel, hvor forældrene var gift	58	51	55	46	48	39	51	Ns
Samliv opløstes pga.:								
Alkoholproblemer	7	8	17	36	19	38	19	***
Misbrugsproblemer	3	4	5	9	8	17	6	***
Fysisk vold	4	5	8	12	5	25	9	***
Psykisk vold	11	9	15	20	23	31	17	***
Voksede fra hinanden	72	72	66	57	59	46	64	**
Fra starten en fejltagelse	19	11	19	32	29	29	20	***
Fysisk/psykisk sygdom	6	9	5	6	9	13	7	*
Andele, der fik fælles forældre- myndighed ved samlivsbruddet	81	78	66	54	54	20	62	***
Andele, der var helt uenige om forældremyndighed ved brud	6	5	11	14	11	19	11	***
Andel, der fik forældremyndighed afgjort ved dom	4	5	9	10	9	18	9	**
Andel, hvor samværsforælderen lever i nyt parforhold	45	34	48	58	47	34	48	***
Andel, hvor bopælsforælderen lever i nyt parforhold	32	24	37	40	29	47	35	***
<i>Heraf: Partneren betragtes som:</i>								
En far/mor	35	44	52	76	50	87	59	
En voksen ven	31	44	27	10	32	2	24	
Mors mand/fars kone	15	10	16	7	11	6	12	
Samlivsbruddet skete								
Før 1999	38	37	48	59	51	70	50	
1999-2003	61	63	52	41	49	30	50	
Transporttiden mellem forældre:								
Mindre end 15 min.	65	69	48	21	51	10	46	
25-29 min.	23	27	26	31	16	12	24	
½-1½ time	11	4	22	12	10	9	16	
Mere end 1½ time	1	1	3	18	3	6	4	
Bor i anden landsdel	1	0	1	11	16	13	5	
Ved ikke		0	0	0	4	50	6	

Tabel 2 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn med forskellige samværsordninger (kontakthypighed). Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Samværshyppighed ¹							P<
	Dele- ordning ¹	Ugentligt (udvidet)	Hver 2. uge (normalt)	Hver 3.-4. uge (begrænset)	Andet	Intet sam- vær	I alt %	
Sociale baggrundsvARIABLE								
<i>Historisk</i>								
<i>Familien</i>								
Samlet udd.kap. (i 1995)								(Ns)
Ingen**	11	16	15	24	20	29	17	
Efg	46	48	51	54	36	35	47	
Videregående udd.	44	36	34	22	44	35	35	
Modtog kontanthjælp i 1996	9	14	12	24	17	23		*
Andel mødre uden erhvervsudd.	34	42	39	54	50	53	44	*
Andel mødre i erhverv	86	81	88	76	79	77	83	**
Anede marginaliserede mødre (1996)	14	19	12	24	21	23	16	**
<i>Aktuelt (2003)</i>								
<i>Bopælsforælderen</i>								
Anede arbejdsløse (2002)	14	16	18	31	27	20	20	**
Andel, med kontakt til socialforvaltningen	18	21	25	29	30	40	27	***
Heraf: Aflastningsfamilie	3	9	7	50	31	40	20	***
Modtog kontanthjælp i 2002	6	7	7	16	15	19		***
I alt procent	20	21	48	8	10	13	100	
N=	196	210	483	75	95	134	997	

Anm.: P<0,001=***, p<0,01=**, p<0,05=*, ns=non-signifikant på 95 %-signifikansniveau.

1. Kategorien "samværshyppighed" dækker over børn med samvær ugentligt, hver anden uge, hver 3.-4. uge, andet samvær og intet samvær, hvor summen er 100 %. Kategorien "deleordninger" går delvis på tværs af "samværshyppighed".

Tabel 3

Udvalgte karakteristika for børn, der oplevede samlivsbrud før 3½-års alderen, henholdsvis 3½-7½-års alderen. I procent.

Karakteristika	Barnet oplevede samlivsbrud i:						Forskel ml. "nye" og "gamle" skilsmissebørn P<
	0-3½-års alderen (1996-1999)		3½-7½-års alderen (1999-2003)		Forskellen i situationen i 2003		
	Situationen i 1999 %	N=	Situationen i 2003 %	N=	Situationen i 2003 %	N=	
Andel, der havde oplevet forældrebrud	10	500			20	978	
Andele, der bor hos faderen	7	30	5	24	9	45	***
Havde fælles fm. under samliv (samboere)	53	141	58	149	71	113	*
Fik fælles fm. ved samlivsbrud	52	211	53	218	70	318	***
Har fælles fm. nu	48	219	45	207	64	308	***
Andele med samvær	92	456	82	374	92	430	***
Hvis samvær, kontakthypighed		394		374		430	*
Ugentlig	29		18		27		
Hver 2. uge	50		59		56		
Hver 3./4. uge	8		11		6		
Andet	13		12		10		
Ved ikke	0		1		0		
Forældresamarbejde		456		453		461	**
Rimeligt	61		56		63		
Neutralt	15		17		18		
Konfliktfyldt	7		4		6		
Intet samarbejde	14		17		10		
Andet	3		5		4		
<i>Tilfredshed med aktuel samværsordning</i>							
Bopælsforælder		392		374		429	*
Helt tilfreds.	65		64		59		
Overvejende tilfreds	21		21		26		
Overvejende utilfreds	6		7		10		
Helt utilfreds	8		7		4		
Samværsforælder		392		372		427	Ns
Helt tilfreds	68		63		59		
Overvejende tilfreds	16		20		22		
Overvejende utilfreds	5		6		7		
Helt utilfreds	3		2		4		
Ved ikke	9		8		7		

Tabel 3 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn, der oplevede samlivsbrud før 3½-års alderen, henholdsvis 3½-7½-års alderen. I procent.

Karakteristika	Barnet oplevede samlivsbrud i						Forskel ml. "nye" og "gamle" skilsmissebørn P<
	0-3½-års alderen (1996-1999)		3½-7½-års alderen (1999-2003)		Forskellen i situationen i 2003		
	Situationen i 1999	Situationen i 2003	Situationen i 2003	Situationen i 2003	Situationen i 2003	Situationen i 2003	
	%	N=	%	N=	%	N=	
Barnet ¹				373		429	Ns
Helt tilfreds			52		52		
Overvejende tilfreds			31		38		
Overvejende utilfreds			9		6		
Helt utilfreds			5		3		
Ved ikke			2		2		
Samværssag ved statsamtet?		394		358		428	*
Flere samværssager	9		12		9		
1 sag	11		16		11		
Konflikt, men ej i statsamtet	13		14		12		
Ingen væsentlige konflikter	67		57		67		

Anm.: P<0,001=***, p<0,01=**, p<0,05=*, ns=non-signifikant på 95 %-signifikansniveau.
1. Dette spørgsmål indgik ikke ved dataindsamlingen i 1999.

Tabel 4

Udvalgte karakteristika for børn, hvor samværet var mere eller mindre konfliktfyldt. Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Har der nogen sinde været konflikter om samværet, som I er gået til statsamtet med?					P<
	Flere sager ved statsamtet	1 sag ved statsamtet	Konflikter, men ej ved statsamtet	Ingen væsentlige problemer	I alt procent	
Det fortsatte forældreskab						
Andele med fælles forældremyndighed	24	43	56	61	54	***
Samværsomfang						***
Ugentligt	10	15	14	25	20	
Hver 2. uge	60	64	57	43	49	***
Hver 3.-4. uge	15	4	15	6	8	
Andet	10	20	8	9	7	
Andel med deleordning	7	18	16	24		***
Antal overnatninger hos svigerforældre sidste måned						
7+ overnatninger	21	33	27	38	34	***
4-6 overnatninger	44	35	35	27	31	
1-3 overnatninger	15	13	16	7	10	
Samvær uden overnatninger (Intet)	14	17	14	9	13	
Samarbejds klimaet						
Rimeligt/fordrageligt	30	49	55	82	67	***
Forretningsmæssigt/neutralt	41	27	30	11	20	
Konfliktfyldt/skænderier	10	12	5	3	5	
Ingen kontakt	14	6	6	1	4	
Andet	4	5	4	3	3	
Samarbejdet er:						
Udstrakt	20	24	31	69	51	
Moderat	30	31	34	22	26	
Begrænset	37	38	28	9	19	
Ophørt	14	6	6	1	4	
Samværsforælder deltager ej i daglig omsorg for barnet	59	54	59	37	44	***

Tabel 4 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn, hvor samværet var mere eller mindre konfliktfyldt. Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Har der nogen sinde været konflikter om samværet, som I er gået til statsamtet med?					P<
	Flere sager ved statsamtet	1 sag ved statsamtet	Konflikter, men ej ved statsamtet	Ingen væsentlige problemer	I alt procent	
<i>Tilfredshed med aktuel samværsordning:</i>						
Bopælsforælder:						***
Helt tilfreds	43	47	40	74	62	
Overvejende tilfreds	28	28	32	20	23	
Overvejende utilfreds	16	13	18	5	5	
Helt utilfreds	13	11	8	2	5	
Samværsforælder:						***
Helt tilfreds	37	46	46	74	61	
Overvejende tilfreds	21	23	32	18	21	
Overvejende utilfreds	17	11	8	3	7	
Helt utilfreds	10	9	2	1	3	
Ved ikke	15	10	13	4	7	
Barnet:						***
Helt tilfreds	37	33	37	63	52	
Overvejende tilfreds	37	43	42	31	35	
Overvejende utilfreds	15	15	11	3	7	
Helt utilfreds	9	7	8	1	4	
Ved ikke	2	2	3	2	2	
Barnet med til at bestemme samvær?						***
Som hovedregel	8	12	8	17	14	
Af og til	6	11	13	20	16	
Sjældent	7	13	12	12	11	
Aldrig	79	63	68	51	58	
Andel med det aktuelle samvær fastsat af statsamtet	50	35	.	.	42	
Andele m. samværsager i det sidste år	50	26	.	.	36	

Tabel 4 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn, hvor samværet var mere eller mindre konfliktfyldt. Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Har der nogen sinde været konflikter om samværet, som I er gået til statsamtet med?					
	Flere sager ved statsamtet	1 sag ved statsamtet	Konflikter, men ej ved statsamtet	Ingen væsentlige problemer	I alt procent	P<
Familiebaggrundsvariable						
Forældrene var gift	47	43	49	54	51	Ns
Samliv opløstes pga.						
Uenige om børneopdragelse	34	34	34	19	24	***
Alkoholproblemer	27	22	23	15	19	*
Misbrugsproblemer	12	9	9	4	6	*
Fysisk vold	14	17	13	6	9	**
Psykisk vold	31	29	25	10	16	***
Uenige om brug af penge	43	44	39	28	33	**
Fra starten en fejltagelse	30	27	28	16	20	***
Manglende ligeværdighed	55	41	48	34	40	**
Uenighed om forældremyndighed ved brud	30	23	10	5	11	***
Andele, der fik fælles forældremyndighed	44	49	59	68	62	***
Forældremyndighed afgjort ved dom	30	21	5	4	10	***
Bopælsforælderen lever i nyt parforhold	47	42	33	36		Ns
Samværsforælder lever i nyt parforhold	53	56	52	38	44	***
Sociale baggrundsvariable						
<i>Historisk (1995/1996)</i>						
Mor						
Ingen erhvervsudd. (1996)	53	46	44	42	44	Ns
I erhverv (1996)	22	18	12	17	17	Ns
Arbejdsløs (1996)	1	3	6	2	2	*
Marginaliseret (1996)	22	18	12	17	17	Ns
Far						
Ingen erhvervsudd. (1996)	24	28	22	18	20	Ns
Arbejdsløs (1996)	17	18	13	8	11	*
Familier uden udd.kap. i 1996	24	24	21	15	18	*

Tabel 4 (fortsat)

Udvalgte karakteristika for børn, hvor samværet var mere eller mindre konfliktfyldt. Børneforløbsundersøgelsen, 2003. I procent.

Karakteristika	Har der nogen sinde været konflikter om samværet, som I er gået til statsamtet med?					I alt procent	P<
	Flere sager ved statsamtet	1 sag ved statsamtet	Konflikter, men ej ved statsamtet	Ingen væsentlige problemer			
<i>Aktuelt (2003)</i>							
Bopælsforælder:							
Ej erhvervsaktiv i 2002	13	7	10	6	8	**	
Førtidspensionist mv. i 2002	4	0	0	1	1	(*)	
Arbejdsløs i 2002	12	14	15	9	10	Ns	
I kontakt med socialforvaltningen	34	34	30	25	27	Ns	
Modtager kontanthjælp	15	9	12	10	10	Ns	
Samværsforælder:							
Arbejdsløs (2002)	22	16	17	11	14	*	
Førtidspensionist (2002)	5	3	5	1	2	*	
Arb.løs, kontanthjælp (2002)	14	9	7	6	8	*	
I alt procent	11	12	13	64	100		
N=	107	118	129	624	978		

Anm.: P<0,001=***, p<0,01=**, p<0,05=*, ns=non-signifikant på 95 %-signifikansniveau.

Tabel 5

7½-årige børns trivsel i kernefamilier og brudte familier. Børneforløbsundersøgelsen 2003.
I procent.

Trivselsindikatorer	Kernefamilier		Brudte familier		P<
	Procent	N=	Procent	N=	
1. SDQ-skala:					***
Andele uden for normalområdet	8	300	15	139	
Andele inden for normalområdet	92	3.514	85	779	
I alt	100	3.813	100	918	
2. Forældrevurdering af barns trivsel:					***
Barnet har tydelige/alvorlige problemer	4	165	11	106	
Barnet har ingen eller få problemer	96	3.717	89	838	
I alt	100	3.882	100	944	

Anm.: P<0,001=***, p<0,01=**, p<0,05=*, ns=non-signifikant på 95 %-signifikansniveau.

Tabel 6

Procent andele skilsmissebørn på 7½ år med trivselsvanskeligheder under forskellige sociale betingelser. Børneforløbsundersøgelsen 2003. I procent.

Karakteristika	Trivselsindikatorer					
	1. SDQ: Andele børn, der falder uden for normalområdet		2. Forældre- vurdering: Andele børn med tydelige /alvorlige P< vanskeligheder	P<	3. Forældre- vurdering: Andele børn, der er utilfred- se med sam- vær	P<
<i>Organisering af forældreskabet</i>						
Barnet bor hos						
Fader	9	Ns	13	Ns	13	Ns
Moder	16		11		13	
Overnatninger pr. måned		*		*		***
7+ overnatninger	11		9		8	
4-6 overnatninger	14		8		8	
1-3overnatninger	14		15		24	
Samvær uden overnatning	24		18		34	
(Intet)	21		13		.	
Kontakthypighed		Ns		*		***
Ugentligt/udvidet	14		11		8	*
Hver 2. uge/normalt	13		8		10	
Sjældnere	20		20		37	
Andet	18		14		22	
Intet	22		15		.	
Deleordning						
Ja	11	(Ns)	9	Ns	8	**
Nej	16		11		15	
Atmosfæren mellem forældrene er:						
Fordragelig/rimelig	15		9		6	
Neutral/forretningsmæssig	11		11		22	
Konfliktfyldt/skænderier	22		21		31	***
Ingen kontakt	21		13		44	***
Andet	16		16		36	
Forældresamarbejdet er:						
Udstrakt	12		8		5	
Moderat	16		12		13	
Begrænset	18		15		30	
Ophørt	21		13		44	
Samværsforældrerens deltagelse i daglig omsorg						
Deltog i varieret grad	13	*	9	***	9	***
Deltog ikke	19		16		19	

Tabel 6 (fortsat)

Procent andele skilsmissebørn på 7½ år med trivselsvanskeligheder under forskellige sociale betingelser. Børneforløbsundersøgelsen 2003. I procent.

Karakteristika	Trivselsindikatorer					
	1. SDQ: Andele børn, der falder uden for normalområdet		2. Forældre- vurdering: Andele børn med tydelige /alvorlige P< vanskeligheder	P<	3. Forældre- vurdering: Andele børn, der er utilfred- se med sam- vær	P<
<i>Tilfredshed med aktuel samværsordning</i>						
Bopælsforælder		***		***		***
Tilfreds	13		9		7	
Utilfreds	22		17		50	
Samværsforælder		*		**		***
Tilfreds	13		9		8	
Utilfreds	19		15		39	
Forældrekonensus om samvær?		**		***		***
Begge forældre tilfredse	13		8		5	
En er utilfreds	19		16		40	
Barnet		*		**	.	
Tilfreds	13		9		.	
Utilfreds	22		20		.	
Barnet med til at bestemme samvær?						
Ofte/af og til	10	(*)	7	*	5	***
Sjældent/aldrig	15		12		17	
Samværskonflikter nogensinde?		*		*		***
Ja	18		14		25	
Ingen væsentlige problemer	13		9		7	
Hvis samværsdag:						
Andele, hvor det aktuelle samvær er fastsat af statsamtet	17	Ns	18	Ns	29	Ns
Andele med samværsdage det sidste år	18	Ns	15	Ns	26	Ns

Tabel 6 (fortsat)

Procent andele skilsmissebørn på 7½ år med trivselsvanskeligheder under forskellige sociale betingelser. Børneforløbsundersøgelsen 2003. I procent.

Karakteristika	Trivselsindikatorer					
	1. SDQ: Andele børn, der falder uden for normalområdet		2. Forældre- vurdering: Andele børn med tydelige /alvorlige P< vanskeligheder	P<	3. Forældre- vurdering: Andele børn, der er utilfred- se med sam- vær	P<
<i>Familiebaggrundsvariable</i>						
Samlivsbruddet skete						
Før 1999		Ns		Ns	16	*
1999-2003					11	
Samlivsophør pga.						
Fysisk vold		Ns		Ns	29	***
Psykisk vold		Ns		Ns	23	**
Misbrugsproblemer				Ns	38	***
Alkoholproblemer		Ns		Ns	22	**
Forholdet en fejltagelse fra starten	22	**	17	*	21	**
Antal samlivsforhold siden barns fødsel		**		**		*
0	9		2		23	
1	15		11		12	
2	15		10		14	
3	26		19		18	
4(+)	75		50		33	
<i>Sociale baggrundsvariable</i>						
Kontakt med socialforvaltningen?						
Nej	9		4		12	
Ja	32	***	30	***	18	*
Heraf om:						
Forældres problemer	36	Ns	33	Ns	28	*
Familiebehandling	54	*	58	**	25	Ns
Modtog kontanthjælp i 2002	34	***	25	***	18	Ns
Samlet uddannelseskapital i 1996						
Ingen	26	***	21	***	14	Ns
Efg	13		9		11	
Videregående	9		7		12	

Anm.: P<0,001=***, p<0,01=**, p<0,05=*, ns=non-signifikant på 95 %-signifikansniveau.

LITTERATUR

Ahrons, C. R. & Tanner, J. L. (2003)

Adult Children and Their Fathers: Relationship Changes 20 Years After Parental Divorce. *Family Relations*, 52, 4, 340.

Amato, P. R. (1993)

Children's adjustment to divorce: Theories, hypotheses, and empirical support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 23-38.

Amato, P. R. (2003)

Reconciling Divergent Perspectives: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children of Divorce. *Family Relations*, 2003, 52, 4, 332.

Amato, P. R. & Booth, A. (1991)

Consequences of parental divorce and marital unhappiness for adult well-being. *Social Forces*, 69, 896-914.

Amato, P. R. & Booth, A. (1996)

A prospective study of parental divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and the Family*, 58, 356-365.

Amato, P. R. & Gilbreth, J. G. (1999)

Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal of Marriage & the Family*, 61, 3, 557.

Amato, P. R. & Keith, B. (1991)

Consequences of parental divorce for children's well-being: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.

Amato, P. R. & Rezac, S. (1994)

Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior. *Journal of Family Issues*, 15, 191-207.

Arendell, T. (1997)

Divorce and remarriage, i: Arendell, T.: *Contemporary parenting. Challenges and Issues*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Bak, M. (1996)

Enemorfamilien som senmoderne livsform. Aalborg: Aalborg Universitet, Institut for sociale forhold og organisation.

Furstenberg, F. F. Jr. & Cherlin, A. J. (1991)

Divided families: What happens to children when parents part. Cambridge: MA Harvard University Press.

Hansson, T. L. (1999)

Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? *Social Forces*, 76, 905-935.

Heide Ottosen, M. (1995)

Fælles forældremyndighed. Hvordan fungerer den i praksis?, *Juristen*, 2.

Heide Ottosen, M. (1997)

Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion. København, Socialforskningsinstituttet 97:24.

Heide Ottosen, M. (1999a)

Børnesagkyndig rådgivning. Evaluering af et forsøg i to statsamter. København: Socialforskningsinstituttet 99:4.

Heide Ottosen, M. (1999b)

Skilsmissebørn og deres fædre, i: Ervø, S. et al. (eds.): *Mænd på vej*. København: Ligestillingsrådet.

Heide Ottosen, M. (2000)

Samboskab, ægteskab og forældrebrud. En analyse af børns familieforhold gennem de første leveår. København: Socialforskningsinstituttet 00:9.

Heide Ottosen, M (2004)

Samvær til barnets bedste. Om regler og praksis på samværsområdet. København: Socialforskningsinstituttet 04:04.

Hetherington, E. (1987)

Family Relations six years after divorce, i: Parsley, K. & Ihinger-Tallmann, M. (eds.): *Remarriage and stepparenting. Current research and theory.* New York: Guilford Press.

Hetherington, E. (1993)

An overview of the Virginia Longitudinal Study of Divorce. *Journal of Family Psychology*, 7, 39-56.

Hetherington, E. & Kelly, J. (2002)

For better or worse: Divorce reconsidered. New York: Norton.

Hetherington, E., Stanley-Hagan & Anderson (1999)

Marital transitions. A Childs perspective. *American Psychologist*, 44, 303-312.

Jekielek, S. M. (1998)

Parental conflict, marital disruption and childrens emotional wellbeing. *Social Forces*, 76, 905-35.

Johnston, J. R., Kline, M. & Tschann, J. M. (1989)

Ongoing post-divorce conflict: effects on children of joint custody and frequent access, *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 576-592.

Kelly, J. & Emery, R. E. (2003)

Children's adjustment following divorce: Risk and Resilience perspectives. *Family Relations*, 52, 4, 352-362.

Koch-Nielsen, I. (1983)

Skilsmisser. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 118.

Koch-Nielsen, I. & Transgaard, H. (1987)

Familiemonstre efter skilsmisse. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 155.

Larsen, J. E. & Sørensen, A. M. (1994)

Enlige forsørgere, i: Carlsen, S. & Elm Larsen, J.: *Den svære balance*. København: Ligestillingsrådet.

Maccoby, E. E. & Mnookin, R. H. (1992)

Dividing the Child: Social and Legal Dilemmas of Custody. Cambridge: Harvard University Press, MA.

Mehlbye, J. (1995)

Børn og unge fra brudte hjem. Problemer og indsats. København: AKF-forlaget.

Moxnes, K. (1999)

Børn og skilsmisse - en forandringsproces med konsekvenser, i: Dencik, L. & Jørgensen, P. Schultz: *Børn og familie i det postmoderne samfund*. København: Hans Reitzels forlag.

Nissen, M. (1987)

Min far og mor er skilt. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 165.

Nygaard Christoffersen, M. (1996)

Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5 årige børns opvækstvilkår hos fædre og mødre. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 96:23.

Nygaard Christoffersen, M. (1997)

Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 97:25.

Siim, B. (1997)

Dilemmas of Citizenship in Denmark, i: Lewis, J. (ed.): *Lone Mothers in European Welfares Regimes*. London: Jessica Kingsley Publisher.

SAMVÆR OG BØRNS TRIVSEL

Afdelingsleder: Ivan Thaulow
Afdelingen for børn, integration og ligestilling

ISSN: 1396-1810
ISBN: 87-7487-748-8

Layout: KPTO as
Omslagsillustration: Christoffer Askman/Scanpix
Oplag: 800
Tryk: BookPartnerMedia A/S

© 2004 Socialforskningsinstituttet

Socialforskningsinstituttet
Herluf Trolles Gade 11
1052 København K
Tlf. 33 48 08 00
sfi@sfi.dk
www.sfi.dk

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

Pris: 55 kr. inkl. moms